

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών
ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Διεθνές Επιστημονικό
Βυζαντινομουσικολογικό Συνέδριο,
στη μνήμη

Δημητρίου Κων. Μπαλαγεώργου
(† 2 Ιουνίου 2023)

ΑΘΗΝΑ, 1-4 ΙΟΥΛΙΟΥ 2024

ΑΜΦΙΘΕΑΤΡΟ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΕΚΠΑ

Το συνέδριο διεξάγεται υπό την επιστημονική μέριμνα και την οργανωτική ευθύνη της Κατεύθυνσης Βυζαντινής Μουσικολογίας του Τμήματος Μουσικών Σπουδών της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (μέλη: Αχιλλέας Χαλδαιάκης, Φλώρα Κρητικού, Θωμάς Αποστολόπουλος, Θοδωρής Καραθόδωρος)

Τυπογραφική επιμέλεια Προγράμματος: Γρηγόριος Αναστασίου

ΔΕΥΤΕΡΑ 1 ΙΟΥΛΙΟΥ 2024

09:30-11:30

Πρόεδρος: Αχιλλέας Χαλδαιάκης

Αναστασία Γεωργάκη, Η ψαλτική φωνή στη σύγχρονη Βυζαντινή Μουσική: επιστημονικές προσεγγίσεις για το φωνητικό ιδίωμα μέσω ακουστικής ανάλυσης

Αρετή Ανδρεοπούλου, Μελέτη και προσομοίωση των ακουστικών χαρακτηριστικών της Ιεράς Μονής Παναγίας Καπνικαρέας

Χριστίνα Αναγνωστοπούλου - Πολύκαρπος Πολυκαρπίδης, Υπολογιστική μουσικολογία για την ανάλυση της Βυζαντινής Μουσικής

Ιωάννης Φούλιας, Θεωρητικά συγγράμματα για την ευρωπαϊκή μουσική στο Αρχείο Ψάχου: μια πρώτη παρουσίαση

11:30-12:00 Διάλειμμα - Καφές

12:00-14:00

Πρόεδρος: Φλώρα Κρητικού

Ιάκωβος Στάϊνχάουερ, Η αισθητική της απουσίας στη Μουσική
Διονύσιος Ανατολικιώτης, Στοιχεία του Ασματικού Τυπικού στη σημερινή λατρεία της Ορθοδόξου Εκκλησίας

Ιωάννης Β. Αρβανίτης, Τα «Ασματικά» μέλη στις Ανθολογίες της Παπαδικής

Γεωργία Μήτραινα, Το «ρεπερτόριο του Άσματος»: μία πρώτη προσέγγιση

14:00-18:00 Μεσημβρινή διακοπή

18:30-20:30

Πρόεδρος: **Αναστασία Γεωργάκη**

Αχιλλέας Χαλδαιάκης, Αμφίδρομες παρατηρήσεις προ και μετά την εξήγηση της βυζαντινής σημειογραφίας

Φλώρα Κρητικού, Καλοφωνικές συνθέσεις του Ακαθίστου Ύμνου στα χειρόγραφα κρητικής προέλευσης

Θωμάς Αποστολόπουλος, «Παρισταμένη τῷ Σταυρῷ: στίχοι θρηνικοί...». Εξήγηση σε ένα αργοσύντομο μέλος του 16^{ου} αι.

Θοδωρής Καραθόδωρος, *Εύφραίνου*. Θεσσαλονίκη (1986) για πεντάφωνη μεικτή χορωδία του Μιχάλη Αδάμη: μετουσιώνοντας τη βυζαντινή και τη μεταβυζαντινή μουσική παράδοση στη σύγχρονη μουσική σκέψη

20:30-21:00 **Διάλειμμα - Δεξίωση**

21:00: **ΣΥΝΑΥΛΙΑ**

«**Ηχομνημοσύνη**»

Σύγχρονη Έντεχνη Ελληνική Μουσική Δημιουργία,
υπό την επιμέλεια του **Θοδωρή Καραθόδωρου**

ΤΡΙΤΗ 2 ΙΟΥΛΙΟΥ 2024

09:30-11:30

Πρόεδρος: **Θωμάς Αποστολόπουλος**

Αθανάσιος Γλάρος, Ένα μάθημα ζωής σε διδακτικά «απόστιχα».

Σχόλιο στην ΚΘ' ομιλία του ιερού Χρυσοστόμου

Ευαγγελία Χαλδαιάκη, Τεκμήρια για τη Σχολή Βυζαντινής και

Εκκλησιαστικής Μουσικής στο Αρχείο του Ωδείου Αθηνών

Χαράλαμπος Διαφωνίδης, Η διδακτική του Δημητρίου Μπαλα-

γεώργου στην «Διδακτική της Ψαλτικής Τέχνης»

Δημήτρης Λάσκος, «Με οδηγό την αγάπη για την Τέχνη και με

πρόικα την έπιστημονική έρευνα και σπουδή»· ο υπό Δημη-

τρίου Κων. Μπαλαγεώργου ιδρυθείς Χορός Ψαλτών «Τρί-

κκης Μελωδοί» και τα εικοσάχρονα της καλλιτεχνικής του

διαδρομής (2004-2024)

11:30-12:00 **Διάλειμμα - Καφές**

12:00-14:00

Πρόεδρος: **Θοδωρής Καραθόδωρος**

Βαγγέλης Θεοδώρου, Η σιναϊτική μουσική παράδοση μέσα από

τα χειρόγραφα των συλλογών της Μονής

Σάββας Πρασιτίτης, Η σχέση της Κύπρου με τη Μονή Σινά μέσα

από τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής

Εμμανουήλ Ξυνάδας, Πτυχές της ψαλτικής παράδοσης των Ιε-

ροσολύμων. Μελοποιοί, εξηγητές, πρωτοψάλτες και μουσι-

κοδιδάσκαλοι της Σιωνίτιδος Εκκλησίας

14:00-18:00 **Μεσημβρινή διακοπή**

18:30-20:30

Πρόεδρος: Γρηγόριος Αναστασίου

Κυριάκος Καλαϊτζίδης, Ο Λογαοιδικός ή Εκφωνητικός τρόπος και η Ειμμελής απαγγελία ως ιδιοματική αυτοσχεδιαστική πρακτική στην Ψαλτική Τέχνη

Άγγελος Σέφκας, Η σημασία της καταλογογράφησης των εκφωνητικών χειρογράφων, όπως καταδεικνύεται από τα μετεωρητικά σπαράγματα

Μιχαήλ Στρουμπάκης, Η μουσική βιβλιοθήκη της Ι. Σκήτης των Αγίων Πατέρων της Χίου. Μουσικά χειρόγραφα και έντυπα

Κωνσταντίνος Κατσίκης, Χειρόγραφοι μουσικοί κώδικες της Μονής Ζάβορδας Γρεβενών

20:30-21:00 Διάλειμμα - Δεξίωση

21:00: ΣΥΝΑΥΛΙΑ

Σύνολο Σύγχρονου και Έντεχνου Ελληνικού Τραγουδιού του Τμήματος Μουσικών Σπουδών της ΦΛΣ του ΕΚΠΑ, υπό την επιμέλεια και διεύθυνση του Γιάννη Μαλαφή

ΤΕΤΑΡΤΗ 3 ΙΟΥΛΙΟΥ 2024

09:30-11:30

Πρόεδρος: Μαρία Αλεξάνδρου

- Εμμανουήλ Γιαννόπουλος**, Οι «εξ Αγχιάλου» διαλάμπαντες στην Ψαλτική Τέχνη και το έργο τους
- Παναγιώτης Μανουσάκης**, Η ψαλτική παράδοση της Ρόδου κατά τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο
- Άννα Μεσολωρά**, Όψεις της τελετουργικής και ψαλτικής πράξης της Κεφαλονιάς
- Νίκος Ανδρικός**, Σύγκλιση και ετερότητα στην ψαλτική πράξη του Πατριαρχείου στον 20^ο αιώνα. Η περίπτωση του Α' Εωθινού

11:30-12:00 Διάλειμμα - Καφές

12:00-14:00

Πρόεδρος: Εμμανουήλ Γιαννόπουλος

- Πολύκαρπος Τύμπας**, Οι δοξολογίες του Πέτρου Μπερεκέτη και τα ασματικά τους: το πριν και το μετά της παράδοσης του είδους
- Εμμανουήλ Σουργιαδάκης**, Προϋποθέσεις και παράγοντες της εκκλησιαστικής μελουργίας: το παράδειγμα των μελουργών του 18^{ου} αιώνα
- Χρυσοβαλάντης Ιωαννίδης**, Η κωδικοποίηση του μέλους του Νέου Στιχηραρίου και του Ειρμολογίου από τον Πέτρο Λαμπαδάριο και η καταγραφή του προφορικού αποτυπώματός του κατά το α' μισό του ΙΘ' αιώνα σύμφωνα με την παράδοση της Μ.Χ.Ε.

Χαρίλαος Καραγκούνης, Σεραφεΐμ Μυτιληναίος, Προηγούμενος
της Μεγίστης Λαύρας. Βίος και Έργο

14:00-18:00 Μεσημβρινή διακοπή

18:30-20:30

Πρόεδρος: Κωνσταντίνος Καραγκούνης

Μαρία Αλεξάνδρου, Παρατηρήσεις για το προφίλ του τετάρτου
ήχου σε στιχηρά της Οσίας Κασσίας για την Αγία Μεγα-
λομάρτυρα Χριστίνα

Ιωάννης Διάκος, Νικηφόρος Ηθικός, ο τρίτος της πρώτης τετρα-
δρίας· μια πρόδρομη ανακοίνωση

Βασίλειος Σαλτερής, «...ὄντος κάκεινου τοῦ πάλαι Κουκουζέλη»: *απόπειρα ανιχνεύσεως της συμβολής του μαΐστορος Ιωάν-
νου Κουκουζέλη στην μελοποιητική παράδοση του Στιχη-
ραρίου*

Γρηγόριος Αναστασίου - Κωνσταντίνος Νικολακόπουλος, «Ὁ
Θεὸς ἤλθοσαν ἔθνη»: η εξήγηση του μαθήματος-θρήνου για
την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως του Μανουήλ Χρυ-
σάφη

20:30-21:00 Διάλειμμα - Δεξίωση

21:00: ΣΥΝΑΓΙΑ

*Ο χορός ψαλτών «Πισιώτες Ψάλτες»,
υπό τη χοραρχία του Γρηγορίου Αναστασίου, ερμηνεύει
το μάθημα-θρήνο για την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως
«Ὁ Θεὸς ἤλθοσαν ἔθνη», του Μανουήλ Χρυσάφη*

ΠΕΜΠΤΗ 4 ΙΟΥΛΙΟΥ 2024

09:30-11:30

Πρόεδρος: **Μιχαήλ Στρουμπάκης**

Δημήτριος Ε. Λέκκας - Γεώργιος Σάββας, Διαχρονικά ενδημικά σφάλματα στην αρχαία, βυζαντινή και ανατολική θεωρία της μουσικής: διαγνώσεις και ανατακτικές θεραπείες προς μία νέα οριστική Μεταρρύθμιση

Κωνσταντίνος Χαρίλ. Καραγκούνης, Παρατηρήσεις τινες και προβληματισμοί περί των Γενών και των Δρόμων Μελοποιίας της Ψαλτικής Τέχνης

11:30-12:00 **Διάλειμμα – Καφές**

12:00-14:00

Πρόεδρος: **Ιωάννης Λιάκος**

Αθανάσιος Δέλιος, Η μνήμη του αγίου Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου στο Μαθηματάριον του Χουρμουζίου, Χαρτοφύλακος της ΜΤΧΕ, με ιδιαίτερη εστίαση στο καλοφωνικό στιχηρό *Εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ*

Αντωνία Παπαϊωάννου, Το φαινόμενο των συντμήσεων στα χειροβικά του Αντωνίου ιερέως και οικονόμου

Μαρία Καπκίδη, Η σύντμηση των χειροβικών του Γρηγορίου Πρωτοψάλτη κατά τη *Νεωτέρα Μέθοδο Μουσικής Γραφής* του Αναστασίου Δ. Καλλιέρου: μια άγνωστη πηγή εκκλησιαστικής μουσικής του 19^{ου} αιώνα

14:00-18:00 **Μεσημβρινή διακοπή**

18:30-20:30

Πρόεδρος: Αθανάσιος Γλάρος

Βίκτωρ Τσόγιας, Τσικνόπουλος Ανδρέας: ο διδάσκαλος του π. Φιλοθέου Ζερβάκου στην μουσική

Πέτρος Παπαεμμανουήλ, Χαρίλαος Ταλιαδώρος: ένας απαράμιλλος σύγχρονος καλοφωνάρης και η συμβολή του στη μονοφωνάρικη και από χορού ερμηνεία της Ψαλτικής Τέχνης

Κωνσταντίνος Τσιμπίδας, Η Ψαλτική Τέχνη με άλλο βλέμμα: το βυζαντινό μέλος μέσα από τη σημειογραφία Braille. Μουσικολογική-βιωματική προσέγγιση

Gordana Blagojević, Το παρόν και το μέλλον της Σχολής Ψαλτικής Τέχνης «Ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός», στο Νόβι Σαντ, Σερβία

21:00: ΛΗΣΗ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ- ΔΕΞΙΩΣΗ

Καταχωρίζονται στη συνέχεια όσες Περιλήψεις και Βιογραφικά Σημειώματα υπεβλήθησαν στην Οργανωτική Επιτροπή του Συνεδρίου. Στα κείμενα διατηρήθηκαν οι φιλολογικές επιλογές των συντακτών τους.

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ

Μαρία Αλεξάνδρου

Παρατηρήσεις για το προφίλ του τετάρτου ήχου σε στιχηρά της Οσίας Κασσίας για την Αγία Μεγαλομάρτυρα Χριστίνα

Στις διασωθείσες μελοποιήσεις της Οσίας Κασσίας στο παλαιό στιχηρικό μέλος φανερώνεται μια προτίμηση της οικογένειας του τετάρτου ήχου. Η παρούσα εισήγηση εστιάζει σε τέσσερα ιδιόμελα στιχηρά για την Μεγαλομάρτυρα Χριστίνα, τα αρκτικά των οποίων είναι: 1. Δοξάζομέν σου Χριστέ 2. Όλβον λιποῦσα πατρικόν 3. Σταυρόν ὡς ὄπλον κραταιόν 4. Έθαυματούργησε Χριστέ τοῦ Σταυροῦ. Το τελευταίο απ' αυτά δεν εξηγήθηκε από τον Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα.

Η παρουσίαση περιλαμβάνει διάφορες παλαιογραφικές και μουσικολογικές αναλυτικές προσεγγίσεις των στιχηρών αυτών, με έμφαση στην τροπική, μικροσυντακτική και μουσικορητορική ανάλυση. Προβάλλονται το προφίλ του παλαιού στιχηρικού άγια με βάση τις αργές εξηγήσεις του Χουρμούζιου, καθώς και οι εκφραστικές δυνατότητες του ήχου, μέσα από τα αριστουργηματικά έργα της Οσίας Κασσίας.

Στην παρουσίαση συμμετέχουν μέλη της Ομάδας Παλαιογραφίας Βυζαντινής Μουσικής «Χρυσορρήμων» του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Α.Π.Θ., καθώς και μέλη της Γυναικείας Χορωδίας «Αγία Ανυσία» της Ελληνικής Ένωσης για την Μουσική Εκπαίδευση. Υπεύθυνη παρουσίασης: Μαρία Αλεξάνδρου.

Γρηγόριος Άναστασίου – Κωνσταντίνος Νικολακόπουλος «Ό Θεός ήλθοσαν έθνη»: ή εξέγηση τοῦ μαθήματος-θρήνου για την Άλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Μανουήλ Χρυσάφη

Στό περισπούδαστο χειρόγραφο τοῦ Μανουήλ Χρυσάφη Ἰβήρων 1120 τοῦ έτους 1458 ἀνθολογεῖται, στὰ φφ. 451r-452r, ένα πολύ ἐνδιαφέρον μέλος με τήν ἐπιγραφή: «έτερον ποιηθέν μετὰ τήν ἄλωσιν τῆς Κων-

στα ντινουπόλεως· Μανουήλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφου». Τὸ ἐνδιαφέρον ποῦ παρουσιάζει τὸ μέλος αὐτὸ δὲν ἀπορρέει μόνον ἀπὸ τὴν μοναδικότητα τοῦ θέματός του, ποῦ ἀφορᾷ στὸ κοσμοϊστορικὸ γεγονός τῆς Ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὔτε μόνον ἀπὸ τὸ κύρος καὶ τὴν πολιτικὴ ἀναστροφή τοῦ μελοποιοῦ του. Τὸ κύριο ἐνδιαφέρον εἶναι μᾶλλον μουσικολογικόν. Τὸ συγκεκριμένο μέλος δὲν γνώρισε διάδοση στὴν χειρόγραφη παράδοση, οὔτε ἐξηγήθηκε ἀπὸ τοὺς διδασκάλους τῆς Νέας Μεθόδου στὸ νέο ἐν χρῆσει σημειογραφικὸ σύστημα. Ὑπάρχει, ὡστόσο, μὴ μεταγραφὴ τοῦ Μάρκου Βασιλείου, ἢ ὅποια πρωτοδημοσιεῦτηκε στὸ 6^ο τεῦχος τῆς ἐφημερίδας *Μουσική*, καὶ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τίς ὅποιες ἔγιναν μέχρι σήμερα ἠχογραφήσεις καὶ παραστατικὲς ἐπιτελέσεις του, ἀκόμα καὶ γιὰ προσαρμογὲς του σὲ ἄλλες γλώσσες. Ἐσχάτως, ὅμως, μὲ τὴν ἐξήγηση τοῦ μέλους αὐτοῦ καταπιείστηκε, ἐργαζόμενος φιλότιμα καὶ μεθοδικά, ὁ Κωνσταντῖνος Νικολακόπουλος, παρουσιάζοντας μιὰν ἐξήγηση ποῦ θὰ μπορούσε νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐξηγητικὴ γραφίδα τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος.

Μὲ τὴν προτεινόμενη συμβολὴ μας στὸ συνέδριο φιλοδοξοῦμε νὰ παρουσιάσουμε τὴν ἐν λόγῳ σύνθεση τοῦ Χρυσάφου καθ' αὐτήν, νὰ ἀνιχνεύσουμε τίς ὅποιες ὑπέστη μελοποιητικὲς ἐπιρροές, νὰ σχολιάσουμε κριτικὰ τὴν σύντομη ἐξήγησή της ἀπὸ τὸν Μᾶρκο Βασιλείου, νὰ ἐκθέσουμε τὴν μέθοδο τῆς νέας ἐξηγήσεώς της καὶ νὰ παραθέσουμε συγκριτικὰ τὴν «σύντομη» καὶ «ἀργή» ἐκδοχὴ τοῦ μέλους, ἀναγόμενοι σὲ συμπεράσματα γιὰ τὴν λειτουργία τῆς πρωτότυπης σημειογραφίας του.

Ἵποβάλλουμε δὲ τὴν συγκεκριμένη πρόταση στὸ παρὸν συνέδριο in memoriam, ὡς μουσικολογικὴ θρηνοῦδα γιὰ τὴν δυσβάσταχτη καὶ ὀδυνηρὴ ἀπώλεια τοῦ φίλου καὶ ἀδελφοῦ Δημήτρη Μπαλαγεώργου.

Νίκος Ανδρῖκος

**Σύγκλιση καὶ ετερότητα στὴν ψαλμική πράξη
τοῦ Πατριαρχείου στὸν 20^ό αἰώνα.**

Ἡ περίπτωση τοῦ Α' Ἑωθινοῦ

Η παρούσα ανακοίνωση αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου ερευνητικού προγράμματος το οποίο εκπονείται με στόχο την ανίχνευση ζητημάτων συνέχειας και ασυνέχειας στην ψαλτική πράξη του Πατριαρχείου κατά τον 20^ο αιώνα. Με αφετηρία τις ηχογραφήσεις 78 στροφών του Ιακώβου Ναυπλιώτου θα επιχειρηθεί η συγκριτική παρουσίαση ηχογραφημένου υλικού μέχρι και την Πρωτοψαλτεία του Λεωνίδα Αστέρη, όπου κλείνει ο κύκλος της μακράς γενεαλογίας των Πατριαρχικών Πρωτοψαλτών του 20^{ού} αιώνα. Στόχο της έρευνας αποτελεί ο εντοπισμός, η ανάλυση και τέλος η ερμηνεία σε μουσικολογικό και αισθητικό επίπεδο ζητημάτων ρεπερτοριακού περιεχομένου αλλά κυρίως ερμηνείας, με αφορμή τη περίπτωση του Α' Εωθινού *Εις το όρος*. Η εν λόγω μελέτη περίπτωσης θα αποτελέσει την αφορμή για την ανάπτυξη ενός προβληματισμού αναφορικά με το λεγόμενο «Πατριαρχικό ύφος», και το κατά πόσο αυτό ταυτίζεται με μια απόλυτη στοίχιση σε συγκεκριμένα ερμηνευτικά, τεχνικά, ρεπερτοριακά και αισθητικά πρότυπα, ή αν αποτελεί άλλη μια κατά τον Eric Hobsbaum περίπτωση «Επινοημένης Παράδοσης». Για το λόγο αυτό, θα μελετηθούν όλες οι ηχογραφημένες εκτελέσεις του *Εις το όρος* από τους Πατριαρχικούς Πρωτοψάλτες, σε συνάρτηση με αντίστοιχες γραπτές πηγές του 19^{ου} και του 20^{ου} με χώρο προέλευσης το Φανάρι και την ευρύτερη Κωνσταντινούπολη. Η συγκριτική-αντιπαραβολική μελέτη του υλικού θα ρίξει φως στο ερώτημα του κατά πόσο στο συγκεκριμένο μέλος εντοπίζεται ένας κοινός ερμηνευτικός τόπος, ή αν αντίθετα αποτελεί πεδίο ανάδειξης της προσωπικής εκφραστικής ιδιοτυπίας του εκάστοτε Πρωτοψάλτη.

Θωμάς Κ. Αποστολόπουλος

«Παρισταμένη τῷ Σταυρῷ: στίχοι θρημκοί...».

Εξήγηση σε ένα αργοσύντομο μέλος του 16^{ου} αι.

Ο κώδικας 45 του Πανεπιστημίου Duke στην Αμερική είναι ένα χειρόγραφο του Αγγέλου Γρηγορίου, ενός κρητικού μελουργού του 16^{ου} αι.

Στο χειρόγραφο αυτό και στο φύλλο 44α υπάρχει μια μελοποίηση σε τρεις σειρές της πρώτης στροφής του θρήνου «Παρισταμένη τῷ Σταυρῷ...» σε ἴχο πλ. Β'. Ακολουθούν 12 δεκαπεντασύλλαβοι στίχοι του εν λόγω ποιήματος με τη σημείωση «ὅμοιον». Είναι γνωστή παράδοση στην Κρήτη να αποδίδεται ο συγκεκριμένος θρήνος ως δημώδες ἄσμα, αλλά και στη λόγια μελοουργία είναι γνωστά σχετικά Μαθήματα δεκαπεντασύλλαβης υμνογραφίας σε εκτενές καλοφωνικό μέλος. Εδώ ο τρόπος μελοποίησης υποδεικνύει ένα αργοσύντομο μέλος το οποίο μάλιστα κατά ρητή αναφορά «ἐδιορθώθη ὄλον» ὑπὸ του γραφέως. Στην παρούσα εισηγήση παρουσιάζεται μια εξήγηση της συγκεκριμένης καταγραφής.

Ἰωάννης Β. Ἀρβανίτης Τὰ «Ἀσματικά» μέλη στὶς Ἀνθολογίες τῆς Παπαδικῆς

Τὸ χειρόγραφο «Ἀκολουθία» ἢ «Ἀνθολογία τῆς Παπαδικῆς» ἢ ἀπλῶς «Παπαδική» δημιουργήθηκε στὶς πρώτες δεκαετίες τοῦ 14^{ου} αἰ. Ἀντικατέστησε τὰ παλαιότερα βιβλία τοῦ Ψαλτικοῦ καὶ Ἀσματικοῦ, χωρὶς νὰ εἶναι ἀπλῶς μιὰ συμπίλησή τους. Στέγασε παλαιότερα ἀνώνυμα μέλη τῶν Ἀκολουθιῶν, ἀλλὰ καὶ νεώτερες ἐπωνυμες συνθέσεις, ἐκπροσωπώντας ταυτόχρονα καὶ ἓνα νέο μουσικὸ στυλ, τὸ παπαδικὸ ἢ καλοφωνικὸ, διαφορετικὸ ἀπ' αὐτὸ τῶν παλαιότερων βιβλίων. Μέσα στὴν Παπαδικὴ σώζονται, ὡστόσο, καὶ μέλη ποὺ κατάγονται σαφῶς ἀπὸ τὸ Ψαλτικὸ καὶ Ἀσματικὸ, ἢ μέλη ποὺ φέρουν τὸν χαρακτηρισμὸ «ἄσματικόν», ἀλλὰ μᾶλλον δὲν περιλαμβάνονται στὰ χφφ τοῦ Ἀσματικοῦ. Στὴν παρούσα ἀνακοίνωση θὰ προσπαθήσουμε μιὰ πρώτη προσέγγιση στὴν ἀνίχνευση τῶν μελῶν αὐτῶν μέσα στὰ χφφ τῆς Παπαδικῆς, τὴν σχέση τους μὲ τὸ βιβλίον καὶ τὸ στυλ τοῦ Ἀσματικοῦ, ἀλλὰ καὶ τίς πιθανὲς ἄλλες ἢ νέες σημασίες ποὺ μπορεῖ νὰ προσέλαβε ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτός.

Εμμανουήλ Γιαννόπουλος
Οι «εξ Αγχιάλου» διαλάμπαντες στην Ψαλτική Τέχνη
και το έργο τους

Η Αγχιάλος (σήμερα: Pomorie της Βουλγαρίας), αρχαία ελληνική πόλη στα παράλια του Ευξείνου Πόντου, απετέλεσε την γενέθλια πόλη σπουδαίων εκκλησιαστικών μουσικών οι οποίοι έδρασαν και έξω από τα όριά της, δημιουργώντας πολυεπίπεδο ψαλτικό έργο. Στην παρούσα εισήγηση ιχνηλατείται και παρουσιάζεται αυτό, μέσα από έρευνα στην χειρόγραφη παράδοση και άλλες πηγές.

Ἀθανάσιος Γλάρος
Ἐνα μάθημα ζωῆς σέ διδακτικά «ἀπόστιχα».
Σχόλιο στήν ΚΘ΄ ὁμιλία τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου

Μελέτημα ἐπί τοῦ κειμένου τῆς ΚΘ΄ Ὁμιλίας τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου μέ τόν τίτλο: «Ἑρμηνεία εἰς τήν πρός Ῥωμαίους ἐπιστολήν, Ὁμιλία ΚΗ΄. Λέγω δέ Χριστόν Ἰησοῦν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς ὑπέρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων» μέ διήκουσα ἔννοια τῆ δημιουργία ἑνός πρότυπου μαθήματος καθοδήγησης βίου βασισμένο στήν ἀποφθεγματική χρήση Ψαλμικῶν στίχων καί τοῦ παιδαγωγικοῦ μηνύματος πού ἐκπέμπουν. Ἡ ἐπιλογή τῶν στίχων, ὁ ἐμπλουτισμός ἑνός ἐκάστου μέ ἕνα διδακτικό «ἀπόστιχο» τὸ ὁποῖο συμπυκνώνει τῆ μεταγνωστική Χρυσοστομική ἐρμηνεία καί ἡ ἀλληλουχία στίχων καί ἐρμηνειῶν συνθέτουν ἕνα ἔργο διαχρονικῆς ἀξίας, πού μπορεῖ νά ἀποτελέσει σημεῖο ἀναφορᾶς στό πεδίο τῆς λειτουργικῆς ἀγωγῆς.

Αθανάσιος Δέλιος

Η μνήμη του αγίου Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου στο Μαθηματάριον του Χουρμουζίου, Χαρτοφύλακος της ΜΤΧΕ, με ιδιαίτερη εστίαση στο καλοφωνικό στιχηρό *Εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ*

Η εκκλησιαστική μουσική της Ανατολικής Ρωμαϊκής (Βυζαντινής) Αυτοκρατορίας υπήρξε επί χίλια και πλέον ἔτη το επίκεντρο του μουσικού πολιτισμού των Βαλκανίων, καθώς αυτά ήταν βυζαντινές ή υπό βυζαντινή επιρροή επαρχίες. Ιδιαίτερος το καλοφωνικό μέλος, το οποίο καλλιεργήθηκε κατά την περίοδο της Παλαιολόγειας Αναγέννησης (1261-1453), αποτέλεσε το κύκνειο ἄσμα της ὕστερης βυζαντινής μελοποιίας. Ριζωμένο βαθιά στην ησυχαστική θεολογία, το καλοφωνικό μέλος απέδωσε δείγματα υψηλής συνθετικής τέχνης στα χέρια των ικανών, αλλά και φωτισμένων συνθετών της εποχής, όπως ο ἅγιος Ιωάννης ο Κουκουζέλης, ο Μανουήλ Δούκας Χρυσάφης και ἄλλοι.

Η παρούσα εισήγηση στοχεύει στην παρουσίαση των καλοφωνικών μαθημάτων τα οποία αφενός είναι αφιερωμένα στην μνήμη του αγίου Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου (κς' Οκτωβρίου), αφετέρου σώζονται εξηγημένα στην Νέα Μέθοδο από την γραφίδα του Χουρμουζίου, Χαρτοφύλακος της ΜΤΧΕ. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στο στιχηρό *ιδιόμελο* της ακολουθίας της Λιτής *Εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ*, μιας καλοφωνικής σύνθεσης του Καμπάνη σε πρώτο ἦχο. Ακολουθώντας την πορεία του μέλους μέσα από τις μελωδικές θέσεις, τις καταλήξεις, τους δεσπίζοντες φθόγγους, τα μουσικορητορικά σχήματα κ.ά. προσπαθούμε να στοιχειοθετήσουμε το τροπικό προφίλ του πρώτου ἦχου στο καλοφωνικό στυλ μελοποιίας. Στην προσπάθεια αυτή, καθοριστικό ρόλο παίζει η εξήγηση του μαθήματος από τον Χουρμούζιο στην Νέα Μέθοδο.

Χαράλαμπος Διαφωνίδης

Η διδακτική του Δημητρίου Μπαλαγεώργου στην «Διδακτική της Ψαλτικής Τέχνης»

Ο αείμνηστος Δημήτριος Μπαλαγεώργος μέσα στην σπουδαία ερευνητική, συγγραφική και διδακτική του πορεία δίδαξε και στο εξ αποστάσεως προπτυχιακό πρόγραμμα του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου «Βυζαντινή Μουσική – Ψαλτική Τέχνη». Από τους πρωτεργάτες του προγράμματος, μοίρασε απλόχερα τις γνώσεις του στους σπουδαστές. Είχα την ευλογία να παρακολουθήσω δύο μαθήματα, την «Ιστορική επισκόπηση της ψαλτικής παράδοσης» και την «Διδακτική της Ψαλτικής Τέχνης». Η διάρθρωση των μαθημάτων, οι θεωρητικές και ιστορικές-μουσικολογικές πραγματείες που επέλεξε και διένειμε, το πλήθος των γνώσεων για επιμέρους θέματα και ερωτήματα που προέκυπταν, αποκάλυψαν έναν αληθινό δάσκαλο της ψαλτικής και όχι μόνο. Η εισήγηση θα εστιάσει στα θεωρητικά συγγράμματα που μελετήθηκαν στο μάθημα της «Διδακτικής» και θα παρουσιάσει τα σημεία που ο αείμνηστος συνάδελφος και καθηγητής μας θεωρούσε σπουδαιότερα, όχι μόνο ιστορικά αλλά με αναγωγή στην σύγχρονη διδακτική της ψαλτικής και στα οφέλη που αυτή μπορεί να αποκομίσει από την γνώση των παλαιών θεωρητικών πραγματειών και μεθόδων.

Βαγγέλης Θεοδώρου

Η σιναϊτική μουσική παράδοση μέσα από τα χειρόγραφα των συλλογών της Μονής

Στη σιναϊτική Βιβλιοθήκη σώζεται, μεταξύ άλλων, ένας μεγάλος αριθμός μουσικών χειρογράφων που καλύπτουν την παράδοση της εκκλησιαστικής μουσικής της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας από τον 11^ο έως τον 19^ο αιώνα. Στον ανεκτίμητο αυτό πλούτο μαρτυρούνται ήδη από τον 15^ο αιώνα ονόματα Σιναϊτών πατέρων, μελωργών και κωδικογράφων, που διέσωσαν την μουσική παράδοση της Μονής Σινά στο πέρασ των αιώνων. Από τον 18^ο αιώνα και εξής οι σχετικές μαρτυρίες πληθαίνουν και σχετίζονται κυρίως με τους γνωστούς Μελετίους Σι-

ναΐτες, αλλά και με άλλα πρόσωπα λιγότερο γνωστά. Σπουδαίοι Σιναΐτες γραφείς μουσικών χειρογράφων, συλλέκτες και, κυρίως, συνθέτες συμβάλλουν με το έργο τους στην άνθιση της ψαλτικής τέχνης στη Μονή.

Η παρούσα ανακοίνωση αναφέρεται στην παρουσίαση των προσώπων αυτών και του έργου τους, είτε αυτό ήταν κωδικογραφικό, είτε συνθετικό. Η σιναϊτική μουσική παράδοση περιγράφεται μέσω της καταγραφής των συνθέσεων των Σιναϊτών και των αυτογράφων μουσικών κωδίκων τους, αλλά και των σχετικών αναφορών στα σημειώματα των χειρογράφων της σιναϊτικής Βιβλιοθήκης. Τελικός στόχος είναι η παρουσίαση της σιναϊτικής μουσικής παράδοσης όπως αυτή καταγράφεται στα χειρόγραφα των συλλογών της Μονής και η περιγραφή της μουσικής πραγματικότητας σε αυτήν, τόσο κατά τη βυζαντινή όσο και κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο.

Χρυσοβαλάντης Ιωαννίδης

Η κωδικοποίηση του μέλους του Νέου Στιχηραρίου και του Ειρμολογίου από τον Πέτρο Λαμπαδάριο και η καταγραφή του προφορικού αποτυπώματός του κατά το α' μισό του ΙΘ' αιώνα σύμφωνα με την παράδοση της Μ.Χ.Ε.

Η κωδικοποίηση του μέλους των δύο βασικών πυλώνων του Νέου Στιχηραρίου, δηλαδή του Αναστασιματαρίου και του Δοξασταρίου, καθώς και του αργού Ειρμολογίου από τον Πέτρο Λαμπαδάριο κατά το γ' τέταρτο του ΙΗ' αιώνα επέδρασε καταλυτικά στη διαμόρφωση του λειτουργικού μουσικού ρεπερτορίου στο περιβάλλον του Πατριαρχικού Ναού και μετέπειτα σε όλη την εν γένει ψαλτική επιτέλεση στους ελληνορθόδοξους ναούς μέχρι και τις μέρες μας. Κατόπιν και αμέσως μετά την καθιέρωση της Νέας Μεθόδου η εκδοτική δραστηριότητα στράφηκε διαμέσου της αξιοποίησης της Νέας Αναλυτικής Σημειογρα-

φίας εκτός της δημοσίευσης των εξηγήσεων του βασικού μελοποιητικού υλικού του προηγούμενου κυρίως αιώνα και στη καταγραφή του εμπλουτισμένου και καλλωπισμένου σε σχέση με τον μελωδικό κορμό της παράδοσης του Πέτρου Λαμπαδαρίου προφορικού ιδιώματος της Μ.Χ.Ε. Η προς αυτή την κατεύθυνση εκδοτική δραστηριότητα έλαβε χώρα κυρίως κατά το β' τέταρτο του ΙΘ' αιώνα, αρχικά με την πρωτοβουλία του Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος και συγκεκριμένα:

α) με την έκδοση των Ιδιομέλων του Μανουήλ Πρωτοψάλτου, «ως ψάλλονται εν τη Μ.Χ.Ε.» (έτους 1831) και

β) του Αναστασιματαρίου της καλλωπισμένης παράδοσης των τελών του ΙΗ' αιώνα και των αρχών του ΙΘ' αιώνα, «τα πάντα καθώς ψάλλονται σήμεραν εις το Πατριαρχείον» (έτους 1832).

Στη συνέχεια και με επίκεντρο την εμβληματική προσωπικότητα του Πρωτοψάλτου Κων/ντίνου και με άμεσους αρωγούς του τους μαθητές και συνεχιστές του Στέφανο Λαμπαδάριο και Ιωάννη Πρωτοψάλτη πραγματοποιήθηκαν οι εξής εκδόσεις:

α) του αργού και σύντομου Αναστασιματαρίου από τον Θεόδωρο Φωκαέα, «επιδιορθωθέντος μετά προσθήκης υπό Κων/ντίνου Πρωτοψάλτου» (έτους 1839), το οποίο αποτελεί εξέλιξη της ανανεωμένης παράδοσης του Αναστασιματαρίου του 1832.

β) του αργού και σύντομου Ειρμολογίου από τον τότε Λαμπαδάριο και μετέπειτα Πρωτοψάλτη της Μ.Χ.Ε. Ιωάννη, «συμφώνως προς τον τρόπον που ήδη ψάλλονται εν τη Μ.Χ.Ε.» (έτους 1839) και

γ) της δίτομης Μουσικής Κυψέλης από τον Στέφανο Λαμπαδάριο, «κατά την προφοράν προς το του Κων/ντίνου» (έτους 1857).

Επίσης στη κατηγορία αυτή δύναται να ενταχθεί και η σύνταξη του Αναστασιματαρίου από τον Αντώνιο Λαμπαδάριο, «κατά το ύφος της Μ.Χ.Ε.», καθώς και του αδημοσίετου συντόμου Ειρμολογίου των Καταβασιών από τον Μάρκο Δομέστικο, «ως ψάλλονται εν τη Μ.Χ.Ε.», το οποίο περιέχεται στον κώδικα Γρηγορίου 16. Τα διαφοροποιημένα χαρακτηριστικά των παραπάνω εκδόσεων, το περιεχόμενο των οποίων διαποτίζεται από την προφορική πράξη και ζώσα επιτέλεση του

Πατριαρχικού Ναού, μπορούν να συνοψιστούν γενικά στα εξής:

- α) προσαρμογή μελοποιητικών ενοτήτων (κώλων ή κομμάτων) ή και ακόμη μικρότερων φράσεων στην κατά μίμηση προς τα νοούμενα σύνθεση
- β) προσαρμογή μικρών μοτίβων έως δύο συλλαβών με κριτήριο την ορθή απόδοση του γραμματικού τονισμού
- γ) καταγραφή των μουσικών θέσεων με ενσωμάτωση προφορικών στοιχείων από την ζώσα εκφορά τους στο περιβάλλον του Πατριαρχικού ναού
- δ) μελοποιητική μεταχείριση με προτεραιότητα στο επιμέρους αντί του όλου, με διάσπαση και μελωδικό τεμαχισμό επιμέρους κώλων προς ευφραδέστερη-λυρικότερη απόδοση των νοημάτων
- ε) διαφορετική μελοποιητική μεταχείριση προς αποκατάσταση της ορθής απόδοσης του ποιητικού λόγου με i) ένωση φράσεων ή ii) μετατροπή καταληκτικών βαθμίδων [ή iii)] και τα δύο]
- στ) σύντμηση-συνοπτική απόδοση μελωδικών μοτίβων
- ζ) εντελώς διαφορετική μελοποίηση
- η) πλατύτερη μελική ανάπτυξη κυρίως καταληκτικών φράσεων ή και χρήση νέων γραμμών καλλωπιστικότερου χαρακτήρα.

Κυριάκος Καλαϊτζίδης

Ο Λογαοιδικός ή Εκφωνητικός τρόπος και η Ειμελής απαγγελία ως ιδιοματική αυτοσχεδιαστική πρακτική στην Ψαλτική Τέχνη

Ο λογαοιδικός τρόπος έχει επιβιώσει μέχρι τις μέρες μας τόσο στην ελληνική μουσική πρακτική, όσο και σε εκδηλώσεις της καθημερινότητας, άλλοτε με διευρυμένα και άλλοτε με περιορισμένα περιθώρια αυτοσχεδιασμού. Ο ιδιαίτερος αυτός τρόπος εκφοράς της ανθρώπινης φωνής επισημαίνεται ήδη από τον Αριστεΐδη Κοϊντιλιανό και οι ρίζες του ανάγονται στην αρχαιότητα. Από την άλλη, ο αυτοσχεδιασμός αποτελεί

αφοριστικό χαρακτηριστικό όλων των μουσικών πολιτισμών. Στα Νέα Ελληνικά ο όρος εμφανίζει μία πολυσημία και χρησιμοποιείται άλλοτε με θετικό και άλλοτε με αρνητικό πρόσημο. Προσδιορίζει κάτι που γίνεται χωρίς προετοιμασία, προγραμματισμό, οργάνωση, σκέψη ή μέθοδο, δηλαδή με προχειρότητα και επιπολαιότητα, μία αυθόρμητη παρόρμηση λόγων ή έργων. Ωστόσο, στη μουσική ο αυτοσχεδιασμός προϋποθέτει κατά περίπτωση εξαιρετικές ικανότητες, μακροχρόνια εμπειρία και βαθιά γνώση της παράδοσης εντός της οποίας επιτελείται, οπότε αναφερόμαστε πλέον σε «ιδιωματικό αυτοσχεδιασμό» που διέπεται από συγκεκριμένους κανόνες.

Ο ιδιωματικός αυτοσχεδιασμός είναι ένα από τα κύρια μορφολογικά στοιχεία της ελληνικής μουσικής κληρονομιάς, αν και ο όρος «αυτοσχεδιασμός» και το αντίστοιχο ρήμα «αυτοσχεδιάζω» απουσιάζουν εντελώς από το λεξιλόγιο των υποκειμένων της μουσικής πράξης. Οι συντελεστές δεν έχουν συνείδηση ότι «αυτοσχεδιάζουν», αλλά ότι εκφράζονται εντός ενός συγκεκριμένου είδους που ορίζεται από όρια και όρους ελευθερίας.

Η λειτουργική πράξη έχει διαφυλάξει μέχρι τις μέρες μας ως ζώσα παράδοση τον λογαοιδικό ή εκφωνητικό τρόπο ο οποίος και διέπεται από ορισμένους «άγραφους» κανόνες, αφήνοντας παράλληλα περιθώρια ελευθερίας κατά την επιτέλεση, με γνώμονα πάντα τον σεβασμό του λειτουργικού ήθους. Είναι πολύ πιθανό, μάλιστα, αυτός ο αρχαίος τρόπος εκφοράς της φωνής, με την εκτενέστερη ή βραχύτερη μελισματική μεταχείριση να υπήρξε η απαρχή και για άλλα, συναφή, είδη, όπως ο αμανές, τα άρρυθμα επιτραπέζια τραγούδια, το ταξίμι αλλά και για παρεμφερή αυτοσχεδιαστικά είδη του ευρύτερου γεωγραφικού - πολιτισμικού χώρου της Ανατολικής Μεσογείου. Στην ανακοίνωση εξετάζεται ο λογαοιδικός τρόπος ως ιδιωματική αυτοσχεδιαστική πρακτική στην Ψαλτική Τέχνη.

Μαρία Καπκίδη

**Η σύντμηση των χερουβικών του Γρηγορίου Πρωτοψάλτη
κατά τη Νεωτέρα Μέθοδο Μουσικής Γραφής
του Αναστασίου Δ. Καλλιέρου: μια άγνωστη πηγή
εκκλησιαστικής μουσικής του 19^{ου} αιώνα**

Η παρούσα μελέτη φωτίζει μια μοναδική πτυχή της εκκλησιαστικής μουσικής του 19^{ου} αιώνα μέσα από την εξέταση ενός άγνωστου χειρογράφου του Αναστασίου Δ. Καλλιέρου, που ανακαλύφθηκε πρόσφατα και προσφέρει σημαντικές πληροφορίες για τη Νεωτέρα Μέθοδο Μουσικής Γραφής που ο ίδιος ανέπτυξε. Το γεγονός της παλαιότητας και σπανιότητας αυτού του χειρογράφου, με τίτλο *Εγκόλιον Ιεροψάλτου* που γράφτηκε στην Πάρο το 1875, οδήγησαν στην έρευνα και την αναζήτηση πληροφοριών γι' αυτό το πολύτιμο τεκμήριο. Ειδικότερα, το παρόν κείμενο εστιάζει στη σύντμηση των χερουβικών του Γρηγορίου Πρωτοψάλτη, αποκαλύπτοντας πώς η μέθοδος του Καλλιέρου εφαρμόστηκε πρακτικά στην επεξεργασία των ήδη παραδεδομένων εκκλησιαστικών μελών και αλλά και στην παρουσίαση νέων συνθετικών έργων του γραφέα. Αυτή η έρευνα καταδεικνύει την αξία της επανεξέτασης των ιστορικών μουσικών πηγών για την κατανόηση της εξέλιξης της εκκλησιαστικής μουσικής και των μεθόδων μουσικής γραφής που αναπτύχθηκαν. Μέσα από την παρουσίαση του χειρογράφου και τη συγκριτική ανάλυση μελών τόσο στη Νεωτέρα Μέθοδο του Καλλιέρου όσο και στη Νέα Μέθοδο του 1814, επιχειρείται να αναδειχθεί η σπουδαιότητα των παλαιότερων πηγών και η συμβολή τους στην ιστορική και μουσικολογική κατανόηση της εκκλησιαστικής μουσικής.

Κωνσταντίνος Χαρίλ. Καραγκούνης

**Παρατηρήσεις τινες καί προβληματισμοί περί τῶν Γενῶν
καί τῶν Δρόμων Μελοποιίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης**

Τεσσαράκοντα πέντε περίπου ἔτη ἀπὸ τὴν ἀ΄ ἔκδοσιν τῶν Ἀναγραμματισμῶν τοῦ καθηγητοῦ Στάθη, ὅπου πρώτη φορά περιεγράφησαν σαφῶς καὶ ἐπιστημονικῶς τὰ Γένη Μελοποιίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης καὶ τὰ κριτήρια βάσει τῶν ὁποίων αὐτὰ προσδιορίζονται, δυστυχῶς, ἀκόμη ὑπάρχουν διδάσκαλοι τῆς Ψαλτικῆς ἐπιμένοντες στὴν διδασκαλία στρεβλῶν. Ἐν δὲ τῷ μεταξύ, κατὰ τὴν πάροδο τῶν χρόνων αὐτῆς τῆς 45ετίας προέκυψαν ζητήματά τινα περὶ τὰ Γένη Μελοποιίας, τὰ ὁποῖα χρήζουν συζητήσεως καὶ προβληματισμοῦ. Μήπως, τελικῶς, τὰ τρία Γένη δὲν εἶναι τρία, ἀλλὰ δύο ἢ τέσσαρα; Τί πρέπει νὰ ὀνομάζουμε, τελικῶς, Ἀργοσύντομον Μέλος; Τὸ Μαθηματάριον, τὸ Οἰκηματάριον καὶ τὸ Κρατηματάριον, ἢ Καλοφωνία καὶ ὁ Καλλωπισμὸς εἶναι Γένη ἢ Δρόμοι Μελοποιίας; Ἐπειδὴ ὑφίστανται διστάμενες ἀπόψεις ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω, ἢ προτεινομένη ἀνακοίνωση θὰ συγκεντρώσῃ καὶ θὰ θέσῃ ὑπὸ συζήτησιν τίς ποικίλες ἀπόψεις καὶ προτάσεις, ὥστε, διὰ τοῦ προβληματισμοῦ ἢ Βυζαντινομουσικολογικῆ Κοινότητος νὰ καταλήξῃ σὲ σαφῆ προσδιορισμὸν τοῦ περιεχομένου τῶν νεοφανῶν ὄρων. Βεβαίως, ἡ ἀνακοίνωση ἐπιφυλάσσεται νὰ ὑποβάλῃ καὶ τίς δικῆς τῆς ὑπὸ συζήτησιν καὶ ὑπὸ κρίσιν προτάσεις.

Χαρίλαος Καραγκούνης

Σεραφεῖμ Μυτιληναῖος, Προηγούμενος τῆς Μεγίστης Λαύρας.

Βίος καὶ Ἔργο

Ὁ Σεραφεῖμ, ιερομόναχος Λαυριώτης, χρονολογεῖται στὸ ἀ΄ τέταρτο πρὸς τὰ τέλη τοῦ ΙΗ΄ αἰ. Διετέλεσε ηγούμενος καὶ προηγούμενος τῆς Ιεράς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ὄρους, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Μυτιλήνη. Γνωρίζεται ὡς αντιγραφεάς, καλλιγράφος, μελουργός, ψάλτης καὶ δάσκαλος τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης. Ὁ Σεραφεῖμ μαθήτευσε κοντὰ στὸν ἄλλο Λαυριώτη μουσικό, Γεράσιμο ιερομόναχο. Ὑπήρξε δάσκαλος γιὰ πολλοὺς Ἀγιορείτες μοναχοὺς, στους ὁποίους συγκαταλέ-

γεται ο Θεόδουλος μοναχός Αγιορείτης ο Αινίτης. Διακρίθηκε σε σπουδαίο καλλιγράφο χειρόγραφων καλαίσθητων κωδίκων που διασώζονται στα αγιορείτικα μοναστήρια Μεγίστης Λαύρας, Ιβήρων, Ξενοφώντος, Βατοπαιδίου, στην Καλύβη Αγίου Ευσταθίου και στη συλλογή Σίμωνος Καραΐ. Ο Σεραφείμ μελοποίησε πολυελέους, ειρμούς, ιδιόμελα, Όσοι εις Χριστόν, Χερουβικά και Κοινωνικά. Δειγματοληπτικά στην ανακοίνωσή μας θα ασχοληθούμε με τον όχι τόσο γνωστό πολυέλεο «Δούλοι, Κύριον» σε ήχο α.

Θωδωρής Καραθόδωρος

Εύφραϊνου, Θεσσαλονίκη (1986)

για πεντάφωνη μεικτή χορωδία του Μιχάλη Αδάμη:
μετουσιώνοντας τη βυζαντινή και τη μεταβυζαντινή
μουσική παράδοση στη σύγχρονη μουσική σκέψη

Οι χορωδιακές συνθέσεις του Μιχάλη Αδάμη καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος της εργογραφίας του. Η ποσοτική υπεροχή των συγκεκριμένων συνθέσεων αιτιολογείται από την αγάπη που έτρεφε ο δημιουργός για τα χορωδιακά σύνολα, αλλά και από την πεποίθησή του ότι οι ανθρώπινες φωνές είναι ικανές να διαμορφώσουν πιο άμεσα ένα μουσικό αποτέλεσμα, συγκριτικά με άλλα όργανα. Το έργο *Εύφραϊνου, Θεσσαλονίκη (1986)* για πεντάφωνη μεικτή χορωδία (S.S.A.T.B.) συνιστά μια ιδιαίτερη περίπτωση, όχι μονάχα γιατί διευρύνει την καλλιτεχνική αναζήτηση που προβάλλει ως καταστατική αρχή την αξιοποίηση πρωτογενούς βυζαντινού μουσικού υλικού, αλλά γιατί συνδυάζει τη βυζαντινομουσικολογική έρευνα με την πράξη της σύνθεσης. Λαμβάνοντας υπ' όψιν δύο μελοποιητικές εκδοχές του στιχηρού ιδιόμελου της ακολουθίας της Λιτής του Αγίου Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, «*Εύφραϊνου έν Κυρίω, πόλις Θεσσαλονίκη*», θα επιχειρηθεί μία αναλυτική προσέγγιση του έργου, αποσκοπώντας στην αποκάλυψη μιας γόνιμης σύζευξης παλαιών και νέων γρηθητικών πραγματώσεων.

Κατοίκης Κωνσταντίνος
Χειρόγραφοι μουσικοί κώδικες
της Μονής Ζάβορδας Γρεβενών

Η Μονή του Αγίου Νικάνορος (Ζάβορδα) είναι ένα από τα σημαντικότερα μοναστικά κέντρα του 16^{ου} αι. στη Μακεδονία. Βρίσκεται στα βορειοδυτικά του όρους Βούνασα (κοινώς Μπουνάσια), δίπλα στον ποταμό Αλιάκμονα, πάνω σε απόκρημνο λόφο που ονομάζεται Καλλίστρατον όρος και αποτελεί τμήμα της οροσειράς των Καμβουνίων. Ιδρύθηκε μεταξύ των ετών 1532–1534 από τον μοναχό Νικάνορα, που καταγόταν από τη Θεσσαλονίκη. Η μονή υπαγόταν αρχικά στην Αρχιεπισκοπή Αχριδών και ήταν σταυροπηγική, ενώ από το 1767 υπάγεται στη δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου (Κωνσταντινούπολη).

Στη μονή Ζάβορδας διασώζεται σημαντικότερο ιστορικό αρχείο με παλαιούς και σπάνιους χειρόγραφους κώδικες, παλαιύτα βιβλία αλλά και έγγραφα που αφορούν στην τοπική ιστορία, ενώ στο σκευοφυλάκιο της διατηρούνται σημαντικά εκκλησιαστικά κειμήλια της μεταβυζαντινής περιόδου. Όσοι κώδικες της μονής σώθηκαν από καταστροφές, κλοπές και την πλημμυρή φύλαξη είχαν καταγραφεί δύο φορές στα νεότερα χρόνια: μία εγκυρότατη αλλά περιληπτική καταγραφή από τον Λίνο Πολίτη (1960) και μία δεύτερη, πιο αναλυτική περιγραφή τους από τον μακαριστό Μητροπολίτη Γρεβενών Σέργιο Σιγάλα (1991).

Από το πλούσιο αυτό αρχείο ξεχωρίσαμε συνολικά εννέα μουσικούς χειρόγραφους κώδικες. Συγκεκριμένα, εντοπίσαμε ένα Ειρμολόγιο, δύο Στιχηράρια, τρεις κώδικες Αναστασιματαρίου και Ανθολογίας Παπαδικής, δύο Ανθολογίες Παπαδικής και ένα εγχειρίδιο, πιθανόν «τετράδιο» μαθητού της Νέας Μεθόδου. Χρονολογούνται από τον 15^ο μέχρι τον 19^ο αιώνα. Πρόκειται για υλικό πολύτιμο για τη μελέτη της «μουσικής» ιστορίας της μονής, αλλά και της ευρύτερης περιοχής γενικότερα.

Οι μουσικοί κώδικες της μονής Ζάβορδας απετέλεσαν το υλικό της διπλωματικής μου εργασίας στο Μεταπτυχιακό Τμήμα Σπουδών του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του ΑΠΘ, ενώ μια πρώτη («φιλολογική» και «αρχαιολογική»)

παρουσίασή τους πραγματοποιήθηκε στη Β' [Θ'] Συνάντηση Ελλήνων Βυζαντινολόγων (Πάτρα, 13-15 Δεκεμβρίου 2017). Με την παρούσα ανακοίνωση επιχειρείται η ανάδειξη των πρώτων μουσικολογικών παρατηρήσεων της έρευνας.

Δημήτρης Λάσκος

«Με όδηγό τήν αγάπη για τήν Τέχνη και μέ προίκα τήν επιστημονική έρευνα και σπουδή»· ό υπό Δημητρίου Κων. Μπαλαγεώργου ίδρυθείς Χορός Ψαλτών «Τρίκκης Μελωδοί» και τά είκοσάχρονα τής καλλιτεχνικής του διαδρομής (2004-2024)

Με τήν παρούσα ανακοίνωση επιχειρείται ή σκιαγράφηση τών λόγων πού όδήγησαν τόν Δημήτριο Κων. Μπαλαγεώργο στή σύσταση ψαλτικού χορού μέ τήν έπωνυμία «Τρίκκης Μελωδοί» στή γενέτειρα πόλη του, τά Τρίκαλα Θεσσαλίας.

Παρουσιάζεται -για πρώτη φορά δημοσίως- «Υπόμνημα περί Ψαλτικής Τέχνης και περί ίδρύσεως Χορού Ψαλτών στήν πόλη τών Τρικάλων» πού απέστειλε ό λέκτωρ, τότε, Δημ. Κων. Μπαλαγεώργος στους ψάλτες και μαθητές τής Ψαλτικής τών περιοχών Τρικάλων και Καλαμπάκας και στό όποιο καταγράφεται τό σκεπτικό τών προθέσεών του και όι σκοποί πού κατέστησαν άναγκαία τήν ίδρυση του έν λόγω καλλιτεχνικού σωματείου, πρό είκοσαετίας. Σημειώνεται ότι ό έκλιπων διέτέλεσε όχι μόνο ίδρυτής, αλλά και πρόεδρος, καλλιτεχνικός υπεύθυνος και διευθυντής - χοράρχης του Χορού μέχρι τόν θάνατό του.

Έπιπλέον, επιχειρείται ή ιστορική άναδρομή τής 20ετούς καλλιτεχνικής πορείας του Χορού -ύπό τή διεύθυνση, καθοδήγηση και έπιστασία του Δημ. Κων. Μπαλαγεώργου- άπό τήν πρώτη του φανέρωση, τόν Όκτώβριο του 2004, έως και τόν Ιούλιο του 2023.

Γίνεται έκτενης άναφορά στήν προσπάθεια άναβίωσης του κοσμικού τύπου τών άκολουθιών -μέ τήν κατ' έτος τέλεση τής Τριθέκτης και τής

Παννυχίδος - στις έπαρχίες Τρικάλων, Καλαμπάκας κ. ά., καταγράφονται οί συμμετοχές του Χοροῦ σέ Μουσικολογικά Συνέδρια, έπιστημονικές ήμερίδες, ψαλτικές συναντήσεις, φεστιβάλ και λατρευτικές συνάξεις τόσο στην Ελλάδα όσο και στο έξωτερικό, παρουσιάζονται οί ήχογραφήσεις ψηφιακών δίσκων, οί συμπράξεις και συνεργασίες του με άλλες χορωδίες και ψαλτικά σύνολα και γίνεται λόγος για τις ψαλτικοῦ περιεχομένου και ένδιαφέροντος διαλέξεις - με τόν γενικό τίτλο «Βυζαντινομουσικολογικές Συναντήσεις» - που πραγματοποιήθηκαν στην πόλη των Τρικάλων σ' αυτή τήν μακρά περίοδο των είκοσι έτων.

Δημήτριος Ε. Λέκκας - Γεώργιος Σάββας

Διαχρονικά ενδημικά σφάλματα στην αρχαία, βυζαντινή και ανατολική θεωρία της μουσικής: διαγνώσεις και ανατακτικές θεραπείες προς μία νέα οριστική Μεταρρύθμιση

Εν όψει της εκ μέρους μας οριστικής επικείμενης ολικής ανάταξης, μεταρρύθμισης και ενιαίας εκ βάθρων επαναδιατύπωσης της βασικής τονικής θεωρίας της βυζαντινής και κλασικής αραβοπερσικής μουσικής, ή «τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς», θεωρούμε ότι είναι η δέουσα ευκαιρία να εκθέσουμε την επιστημολογική μας αφετηρία, αταλάντευτα εδραζόμενη στην καθαρή επιστημονική μέθοδο, στη μαθηματική λογική και στον ορθό λόγο. Βασική στήριξη παρέχεται από το δομικό χαρακτηριστικό και πρόκριμα των καθαρών μαθηματικών, όπου, όσο βαθύτερα προχωρεί κανείς προς την ουσία, τόσο τα πράγματα γίνονται απλούστερα και διαυγέστερα. Επίσης, όσο εμβριθέστερα και ορθότερα τίθενται τα ερωτήματα, τόσο διαλάμπουν καθαρές οι απαντήσεις. Η βασική συστηματική τεχνική είναι να γνωρίζει κανείς τι να ερωτά, πώς να πορεύεται ευθύφορα στην έρευνα και, ακόμη πιο πέρα, πώς να ανασκάπτει και να επινοεί άπαντα τα ερωτήματα, ακόμη και όσα αφανή κανείς ποτέ πουθενά δεν έχει θέσει.

Ως προς το τονοτροπικό θεμέλιο της ανατολικής μουσικής μας, το βασικό αρμόδιο γνωσεολογικό ερώτημα αφετηρίας δεν αποτρέπει προς το ταυτοτικό και ειδολογικό ζήτημα, δηλαδή ποιο είναι το μουσικό σύστημα, ποια η ιστορική πορεία του και πού το ξέρω, αλλά το γενεσιουργό και δεοντολογικό: γιατί το βασικό φθογγολόγιο και η αφετηριακή διατονική κλίμακα είναι/πρέπει να είναι αυτή που είναι. Αυτό χωρίζεται σε τέσσερα υπο-ερωτήματα: Α' πώς και γιατί το σύστημα προέκυψε, Β' σε ποιους νόμους υπακούει η γένεση και εξέλιξή του, Γ' πώς το αντιλαμβανόμαστε μέσω της αίσθησης της ακοής: αν δηλαδή η αισθητηριακή του πρόσληψη είναι αντικειμενική και άμεση, ή υποκειμενική και παραπλανητική, και, αν ισχύει το δεύτερο, αν είναι ανατάξιμη προς την αληθή θεωρητική ουσία και, τέλος, Δ' πώς και γιατί τεκμηριώνεται η αιτιότητα της μετεξέλιξης των πρωταρχικών ιστορικών αφετηριακών συστημάτων σε παράγωγά τους.

Το σημείο όπου θέλουμε να επικεντρωθεί αυτή η παρούσα φάση στην ιστορική, πιστεύουμε, παρέμβασή μας, είναι να ανιχνεύσουμε ένα προς ένα όσα σφάλματα έχουν παραπλανήσει και αποτρέψει τους προηγούμενούς μας από τη σπουδή και κατανόηση της γενεσιουργού διεργασίας του συστήματος, να εστιάσουμε στις παρανοήσεις και εσφαλμένες άγουσες τις οποίες βάδισαν, να εξηγήσουμε απλά και ορθολογικά πού σφάλονται και γιατί τα προϊόντα των σφαλμάτων τους είναι επιστημονικά απορριπτέα, έτσι ώστε να καταστεί δυνατή μία νέα και οριστική έλλογη διατύπωση και κατίσχυση θεωρίας διορθωμένης και διευθετημένης. Στο τέλος θα κατατεθούν συνοπτικά οι βάσεις για μία τελείως νέα μεταρρυθμιστική θεωρητική βάση για τις μουσικές αυτές, όπως έχουμε φθάσει στα πρόθυρα να τη διατυπώσουμε στην άμεσα σκοπούμενη μαθηματικά ορθή σύνταξη ενός νέου επικείμενου οριστικού Μεγάλου Θεωρητικού συγγράμματος. Όλα αυτά θα συνοδεύονται από ενδεικτικά και απολύτως εύληπτα πλήρη παραστατικά, οργανολογικά και ακουστικά δείγματα.

■ Τα σφάλματα των Πυθαγορείων και της θεωρίας τους. Πέρα από όσες σπουδές είχαν διενεργηθεί στην Ανατολή, ήτοι στην Κίνα, Ινδία,

Περσία, Μεσοποταμία και Αίγυπτο, η δική μας προσέγγιση αρχίζει με την ελληνική αρχαιότητα, όπου για πρώτη φορά τίθεται και κατισχύει η υποχρεωτική ορισμική και αποδεικτική αξιωματική και θεωρηματική μέθοδος στα μαθηματικά. Έτσι, η σφαλματική θεώρησή μας εκκινεί από τους Πυθαγόρειους θεωρητικούς και τους Έλληνες και Ρωμαίους διαδόχους τους.

- Αντίληψη και εν τούτοις παραγνωρισμός της παραμορφωτικής αισθητηριακής πρόσληψης των μουσικών παλμών από το ανθρώπινο αυτί. Στήσιμο «θεωρίας» επάνω στο παραμόρφωμα.
  - Μερική ατελής επιβολή του αριθμητικού διακριτού των παλμικών παραμέτρων στο οιονεί φραγμένο γεωμετρικό συνεχές όλον του μονοχόρδου χωρίς καμία επίγνωση της απόλυτης μαθηματικής εidoποιού διαφοράς τους. Αντιδεοντολογική εφαρμογή της εκτροπής αυτής στην άφρακτη ανθρώπινη φωνή.
  - Συμπαράταξη και συμφυρμός, στο ημαρτημένο πλαίσιο αυτό, μεγεθών εγνωσμένα αντίστροφων και ασύμβατων, μέσα από βεβιασμένη θεσμική κατίσχυση της φενάκης των λεγόμενων 'τριών μέσων'.
  - Κατασκευή αλλεπάλληλων δομών επάνω στην παραμορφωμένη και πολλαπλά εσφαλμένη αυτή κατεύθυνση, χωρίς παραδόξως να γίνει ποτέ αντιληπτή και να σημειωθεί η θεωρητική εσωτερική ανακολουθία των έτσι προκυπτουσών κλιμάκων.
  - Άλογη αυταντιφατική αποδοχή και διηνεκής θεσμική καλλιέργεια μαθηματικοφανών συστημάτων από μία σχολή σκέψης που, παρ' όλα αυτά, τελούσε σε πλήρη συνείδηση της *άπάτης τῶν αἰσθήσεων*: την είχε ονομάσει, τη διαγίγνωσκε, την ανέτεμενε και τη σχολίαζε συστηματικά διά μέσου των αιώνων.
- ▬ Στο θεσμικά ημαρτημένο σύμπλοκο πλαίσιο αυτό, οι αρχαίοι θεωρητικοί και, κατόπιν, όλοι οι επιφανείς διάδοχοι και μεγάλοι συνεχιστές τους κατά την ύστερη ελληνιστική και ρωμαϊκή αρχαιότητα και κατά τον βυζαντινό, αραβοπερσικό και δυτικό ευρωπαϊκό Μεσαίωνα –με μία μοναδική φωτεινή εξαίρεση (του Ζαλζάλ)–, συνήγαγαν και διαίωνισαν

την άκυρη πρακτική να ρυθμίζουν την απεικόνιση της πράξης στη θεωρία εντελώς ανάποδα: αντί η πράξη να απεικονίζει, να ερμηνεύει και να εφαρμόζει τη θεωρία, έφθασαν όλοι αυτοί οι θεωρητικοί των επόμενων αιώνων να απεικονίζουν τη θεωρία επάνω στην πράξη, και να αναγκάζουν τις ηχογόνες πηγές να αναπαράγουν συστήματα τα οποία εφαρμόζουν και αντικειμενικοποιούν αφηρημένες θεωρητικοφανείς συλλήψεις, εμμονές και ασκήσεις επί χάρτου.

➤ Η βυζαντινή θεωρία έλαβε καθοριστική ώθηση στις αρχές του 19^{ου} αιώνα με το έργο του διαφωτιστή Χρυσάνθου, ο οποίος, βασιζόμενος στους Πέρσες και Άραβες του Μεσαίωνα, μας περνά τις βασικές γραμμές τους, παρ' όλο που μεταξύ τους οι πηγές αυτές εν πολλοίς συγκρούονται και που ο ίδιος δεν διέθετε την εποπτεία να επεξεργαστεί και να λύσει τα διεστώτα. Ευτυχώς δεν το επιχείρησε, και έτσι μας παρέδωσε τρία διαφορετικά συστήματα μαζί, συγκρουόμενα μεταξύ τους: κάποια κάπου εμφανώς εσφαλμένα, π.χ. μία σύγκραση κατά 34 || 68 'μόρια'. Ευτυχώς, ΕΝΑ από όλα τα αντιφάσκοντα και διερευνητέα αυτά διαπιστώνουμε εμείς ότι είναι σωστό.

➤ Συν τοις άλλοις, ένα καιρίο ζήτημα παραμένει: έχουν επικρατήσει δύο ασύμφωνες και αμοιβαίως ασύμβατες ορολογίες ως προς την αριθμηση των ήχων (από πα \ dougâ \ gé), και των μακάμ \ ντάσγκα και τρόπων (ένα τόνο χαμηλότερα από νη \ râst \ do), και ως προς τη συγκρότηση Κυρίων και Πλαγίων – πράγματα που απαιτούν άμεση ορθολογική αιτιολογημένη θεώρηση, ανάλυση και διευθέτηση.

➤ Καθώς αυτά ανελλίσσονται στην Κωνσταντινούπολη, η Οθωμανική Αυτοκρατορία του 19^{ου} αιώνα εισέρχεται σε φάση προσπάθειας βεβιασμένου εξευρωπαϊσμού. Μεταξύ άλλων αναθεωρεί το κλασικό αραβοπερσικό σύστημα για να φθάσει σιγά σιγά σε θεωρητικές δυτικότροπες ακροβασίες, άλλες ορθές (όπως την αρχαία σύγκραση του διαπασών κατά 53 κόμματα) και άλλες ημαρτημένες.

➤ Ομοίως στην οθωμανική αυτοκρατορική Κωνσταντινούπολη συνέρχεται αυτοκλήτως προς διευθέτησιν η Πατριαρχική Επιτροπή του 1881. Αυτή προβαίνει σε μίαν εκ βάθρων πομπώδη, ιδεολογηματική και

μαθηματικά απολύτως εσφαλμένη «Τρίτη Μεταρρύθμιση», παράγοντας νέα θεωρητικά συγγράμματα επάνω σε μία σαθρή βάση από ιστορικά ιδεολογήματα και μαθηματικισμούς, εμφορούμενη, χωρίς να το αντιλαμβάνεται, από την ίδια οθωμανική εξευρωπαϊστική εμμονή, όμως εμβραβισμένη συνάμα μέσα σε μεγαλοϊδεατικούς συντηρητισμούς και πλάνες. Μέσα σε ένα εσμό φιλόδοξων σπουδαιοφανών ψευδομαθηματικών θεωρητικισμών, επινοεί και θεσπίζει τη μαθηματικά απαράδεκτη ψευδο-διττή σύγκραση κατά 36 \ 72 'δωδεκατημόρια', καταθέτει πλήθη από δοκησίσοφους άκυρους πυθαγορειοφανείς υπολογισμούς, εφαρμόζοντας ανάστροφα τη θεωρία, και επιχειρεί να θεσμοθετήσει μία τριπλή βασική βηματική διάρθρωση στην κλασική αραβοπερσική και βυζαντινή διατονική κλίμακα βάσης, με ασύστατους συσχετισμούς και με παντάπασι φαύλη αξιολόγηση. Καμία άλλη ανατολική ορθόδοξη εκκλησία δεν την αποδέχεται.

☛ Οι παλαιές εκτροπές πάντως ολοκληρώθηκαν και παγώθηκαν και στη Δύση με τους μεγάλους θεωρητικούς των τελευταίων αιώνων μετά τον Διαφωτισμό, οι οποίοι κατέθεσαν μεν το σύνολο των θεωρητικών προβλημάτων, αλλά δεν διόρθωσαν τίποτα, διότι απέφυγαν να εντοπίσουν και να καταδικάσουν τα σφάλματα, ή τους διέφυγαν εντελώς επειδή αμέλησαν επί χιλιετίες να θέσουν τα αρμόδια ερωτήματα. Έτσι η μουσική απομένει ακόμη αυτή τη στιγμή στις πλάνες της και σε αναζήτηση κάποιας οριστικής διατύπωσης θεωρίας, η οποία θα έχει διερευνήσει και επιλύσει τα δέοντα βασικά ερωτήματα της επιστημολογίας και θεμελιακά προκρίματα της επιστήμης.

Αν είχαν συμβεί όλα αυτά, στο πεδίο της θέσης και επίλυσης των επιστημολογικών ερωτημάτων από κάποιους μουσικούς πολιτισμούς, και αν είχαν αναλυθεί και συντεθεί με τη δέουσα στοιχειώδη επιστημολογική ενάργεια, θα είχαν προφανώς γίνει αντιληπτά και θα είχαν κατατεθεί από κάπου τα όσα σήμερα εμείς εδώ καταθέτουμε για πρώτη φορά στην ιστορία εκ μέρους της καθαρής και εφαρμοσμένης επιστήμης: ότι, δηλαδή, από όλες τις κλασικές παραδοσιακές μουσικές ηχοπηγές, μόνο μία αποκλειστικά ανταποκρίνεται στο παγκόσμιο διαχρονικό γε-

νεσιουργό κριτήριο όλων των μουσικών κλιμάκων της ιστορίας: ο παρά-
τητος ισομετρικός αυλός (the side-drilled aliquot pipe) και μόνον αυτός.

Μαζί και παράλληλα υπόκειται και το ζήτημα των αρχέγονων λαϊ-
κών παραδοσιακών κλιμάκων στην Ελλάδα και σε όλη τη Μέση Ανα-
τολή και τη Βόρεια Αφρική, στο διττό πλαίσιο της άσκησης της και της
σχέσης της προς τα αντίστοιχα λόγια θεωρητικά δομήματα, σε επίπεδα
χορδίσματος, χρήσης, τεχνοτροπικών γνωρισμάτων και συμπεριφορών.

Τα θέματα αυτά είναι απολύτως αντιμετωπίσιμα και επιλύσιμα
μέσα από τη θεωρητική επιστήμη και τον ελληνικό καθαρό ορθό λόγο.
Απαιτούν, λοιπόν, επειγόντως εκκαθάριση, επανασύσταση εκ βάθρων
και αναδιατύπωση, στο απόλυτο πλήρες πνεύμα της συνειδητής ορθής
μαθηματικής αρχετύπωσης, της κλασικής ακραιφνούς επιστημονικής
θεωρίας και της λογικής. Μια και τα έχουμε αντιληφθεί όλα αυτά, και
μια που γνωρίζουμε σε όλο το απαιτούμενο βάθος τη θεωρητική μαθη-
ματική μέθοδο και την κλασική επιστημολογία, και εφόσον έχουμε αχθεί
στο να κατανοήσουμε, να θέσουμε και να λύσουμε το πρόβλημα ολο-
σχερώς, εφόσον δηλαδή επί τέλους έχουμε και την επίγνωση και τη δυ-
νατότητα, κρίνουμε ότι ήρθε η στιγμή να προχωρήσουμε στην άμεση
εγκατάλειψη του παρόντος φαύλου πλαισίου και στη σύνταξη και θέ-
σπιση νέου, τεκμηριωμένου, αιτιολογημένου, αποδεικτικού, διαλεκτικού,
καθαρού επιστημολογικού σχήματος για τη βασική διατονική βυζαντινή
και κλασική αραβοπερσική φθογγολογία βάσης και για το σχήμα της
Όκτωηχίας. Μιλάμε, δηλαδή, για μία νέα οριστική Δ΄ Μεταρρύθμιση
στο όνομα της καθαρής επιστήμης και του ορθού λόγου, με παράλληλη
άμεση εγκατάλειψη όλων των παλαιών πεπλανημένων αξιώσεων.

Ιωάννης Λιάκος

**Νικηφόρος Ηθικός, ο τρίτος της πρώτης τετρανδρίας·
μια πρόδρομη ανακοίνωση**

Ανάμεσα στα ονόματα της πρώτης σπουδαίας τετρανδρίας των βυζαντινών μελουργών, περιλαμβάνεται και το όνομα του Νικηφόρου Ηθικού. Την αναφορά ως διδασκάλου πρώτος μνημονεύει ο Μανουήλ ο Χρυσάφης, στην περίφημη μουσικοθεωρητική του πραγματεία, αναφερόμενος στους μελοποιούς των Οίκων του Ακαθίστου Ύμνου.

Η μέχρι τώρα μουσικολογική έρευνα έχει ασχοληθεί και μελετήσει κατά καιρούς επιλεγμένες συνθέσεις του Νικηφόρου, που αφορούν το είδος των Αντιφώνων ή του Χερουβικού ύμνου και των 15σύλλαβων υμνογραφημάτων. Μια πρώτη καταγραφή της εργογραφίας του Νικηφόρου μας έδωσε ο αείμνηστος Μανόλης Χατζηγιακουμής, στο βιβλίο του *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*.

Σκοπός της πρόδρομης ανακοίνωσής μας είναι να χαρτογραφήσουμε το σύνολο της εργογραφίας του σπουδαίου αυτού μελουργού ο οποίος αποτελεί, μαζί με τους άλλους τρεις διδασκάλους της βυζαντινής περιόδου, την πηγή της βυζαντινής μελοποιίας.

Παναγιώτης Μανουσάκης

Η ψαλτική παράδοση της Ρόδου κατά τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο

Ο τίτλος «Η ψαλτική παράδοση της Ρόδου κατά τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο», δηλώνει πως αφορά τους μουσικούς που φέρουν την καταγωγή τους από την Ρόδο και χρονικά ορίζονται κατά τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο, από το 1400 έως αρχές του 1800.

Η παρούσα εισήγηση παρουσιάζει τα πρώτα αποτελέσματα στη μέχρι στιγμής έρευνα από το πηγαίο υλικό. Αφορά τα πρόσωπα που έχουν σχέση με την ψαλτική παράδοση της Ρόδου όσο και την εργογραφία τους. Το χρονικό διάστημα είναι ιδιαίτερα μεγάλο. Φαίνεται πως υπάρχουν επιρροές από την Κωνσταντινούπολη και την Μικρά Ασία.

Ευελπιστούμε με τη σύνταξη της διδακτορικής διατριβής μας να

εξάγουμε και άλλα αποτελέσματα πέρα από αυτά της παρούσας παρουσίασης.

Άννα Μεσολωρά
Όψεις της τελετουργικής
και ψαλτικής πράξης της Κεφαλονιάς

Η επι έξι συναπτούς αιώνες κατοχή των Επτατανήσων από πέντε δυτικής προέλευσης ετερόδοξους κατακτητές δημιουργεί ερωτηματικά αναφορικά με την επιρροή που ασκήθηκε στον πολιτισμό τους και δη στην λειτουργική και ψαλτική πράξη της εκκλησίας τους. Με προσφυγή στα ιστορικά, εκκλησιαστικά και μουσικά αρχεία και στον απόηχο της πρόσφατα εγκριθείσας διατριβής μας για την ψαλτική παράδοση της Κεφαλονιάς θα επιχειρήσουμε να δώσουμε μια σύντομη απάντηση στα ερωτήματα αυτά, κυρίως, όσον αφορά τον τόπο καταγωγής μας, την Κεφαλονιά.

Γεωργία Μήτραινα
Το «ρεπερτόριο του Άσματος»: μία πρώτη προσέγγιση

Είναι γνωστό ότι μέχρι την έναρξη της φραγκικής κατοχής (1204) υπήρχαν δύο κυρίως λειτουργικοί τύποι, ένας για τις μοναστικές ακολουθίες και ένας για τις ακολουθίες των ενοριών των πόλεων, καθένας από τους οποίους περιελάμβανε το δικό του ρεπερτόριο. Το λειτουργικό τυπικό των πόλεων, γνωστό ως «Άσματικό» συνοδευόταν από ένα ρεπερτόριο που καταγράφεται σε δύο βιβλία, το Ψαλτικό και το Άσματικό. Είναι λιγότερο γνωστό ότι στα Άσματικά χειρόγραφα διασώζεται ως ξεχωριστή ενότητα ένα ρεπερτόριο υπό τον τίτλο «Άσμα». Το τελευταίο,

αν και δεν έχει μελετηθεί ουσιαστικά μέχρι στιγμής, συνδέεται με έναν ιδιαίτερο τρόπο ψαλμώδησης καθώς και με την λεγόμενη πρωτοκαλοφωνία. Ως προς το περιεχόμενο, τα μέλη του ρεπερτορίου του Άσματος ανήκουν στον Όρθρο και στην Θεία Λειτουργία, ενώ μόνο αυτά της Λειτουργίας συνδέουν το ρεπερτόριο του Άσματος με αυτό του Ασματος. Ως προς τη μελοποίηση, φαίνεται ότι οι συνθέσεις του ρεπερτορίου του Άσματος είναι ιδιαίτερα εκτεταμένες και μελισματικές.

Η ανακοίνωση αναφέρεται σε μία πρώτη παρουσίαση του ρεπερτορίου του Άσματος, καθώς και σε μία σύγκριση μεταξύ των συνθέσεων που ανήκουν σε αυτό και το συνδέουν με την παράδοση του Ασματος ρεπερτορίου. Σε δεύτερο επίπεδο θα επιχειρηθεί προσέγγιση των συνθέσεων του Άσματος με την λεγόμενη πρωτοκαλοφωνία και τις πρώτες καλοφωνικές συνθέσεις της Παπαδικής.

Gordana Blagojević

Το παρόν και το μέλλον της Σχολής Ψαλτικής Τέχνης «Ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκητός», στο Νόβι Σαντ, Σερβία

Η βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική ήταν παρούσα στη λειτουργική πρακτική της σερβικής εκκλησίας από την εποχή του Μεσαίωνα. Διάφοροι κοινωνικοϊστορικοί παράγοντες συντέλεσαν ώστε η εν λόγω ψαλτική παράδοση να μην έχει μία αδιάπτωτη χρονική παρουσία, ιδιαίτερα κατά τον 20^ο αιώνα. Ωστόσο, από τα τέλη της δεκαετίας του '80 και τις αρχές της δεκαετίας του '90 του 20^{ου} αιώνα, παρατηρείται μία αναβίωση της βυζαντινής μουσικής στη Σερβική Ορθόδοξη Εκκλησία. Η διδασκαλία της βυζαντινής Ψαλτικής Τέχνης λαμβάνει χώρα κυρίως σε μοναστήρια και ενορίες. Στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος αυτής της εργασίας είναι η Σχολή Ψαλτικής Τέχνης «Ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκητός» που ιδρύθηκε το 2013 στην εκκλησιαστική κοινότητα του Νόβι Σαντ της Ιεράς Μητροπόλεως Βαčka. Σ' αυτή τη σχολή, στην ίδρυση της οποίας συνέβαλε ο σημερινός μητροπολίτης του Šabac κ. Ιερόθεος,

ακολουθείται πλήρως το πρόγραμμα των αναλόγων ελληνικών σχολών εκκλησιαστικής μουσικής. Ωστόσο, η διδασκαλία σε μεγάλο βαθμό διεξάγεται διαδικτυακά. Μία από τις δραστηριότητες της σχολής είναι η σύσταση ψαλτικής χορωδίας και ακολούθως η συμμετοχή της σε συναυλιακές αίθουσες. Στόχος αυτής της εργασίας είναι να επισημάνει τις τωρινές αλλά και τις αυριανές προκλήσεις των καιρών που αντιμετωπίζουν τόσο οι συμμετέχοντες όσο και η σχολή.

Εμμανουήλ Ευνάδας

**Πτυχές της ψαλτικής παράδοσης των Ιεροσολύμων.
Μελοποιοί, εξηγητές, πρωτοψάλτες και μουσικοδιδάσκαλοι
της Σιωνίτιδος Εκκλησίας**

Αν και τα Ιεροσόλυμα αποτέλεσαν ισχυρό θρησκευτικό κέντρο λόγω της ύπαρξης των παναγίων προσκυνημάτων εκεί, εντούτοις η ανάπτυξη της Ψαλτικής Τέχνης δεν ακολούθησε πορεία εξέλιξης αντίστοιχη με άλλα θρησκευτικά κέντρα, όπως π.χ. η Κωνσταντινούπολη και το Άγιο Όρος. Όπως διαπιστώνεται από το πλούσιο πολιτιστικό απόθεμα της Ψαλτικής, ιδιαιτέρως δε τους χειρόγραφους μουσικούς κώδικες, η ύπαρξη Ιεροσολυμιτών μελοποιών σπανίζει και περιορίζεται, κυρίως, στην μετά τον 16^ο αιώνα περίοδο. Στην εισήγηση παρουσιάζονται πρόσωπα μελοποιών, εξηγητών, μουσικοδιδασκάλων, κωδικογράφων κ.ά., οι οποίοι καταγράφονται στους χειρόγραφους κώδικες και αποδεδειγμένα σχετίζονται με οποιοδήποτε τρόπο με την Εκκλησία των Ιεροσολύμων, τα πανάγια προσκυνήματα συμπεριλαμβανομένου και του Μετοχίου του Παναγίου Τάφου στην Κωνσταντινούπολη και δραστηριοποιήθηκαν κυρίως κατά τον 18^ο και τον 19^ο αιώνα. Παράλληλα, παρουσιάζεται η πολιτισμική σχέση που αναπτύχθηκε ανάμεσα στα παραπάνω εκκλησιαστικά κέντρα, με επίκεντρο την Ψαλτική Τέχνη, και αναδεικνύεται η μεταξύ τους αλληλεπίδραση, η οποία ενισχύονταν μέσα από τις ανταλλαγές – μετακινήσεις προσώπων, καθώς και από

την δραστηριότητα του Μετοχίου του Παναγίου Τάφου στην Κωνσταντινούπολη.

Σκοπός της εισήγησης είναι να αναδείξει τα συγκεκριμένα πρόσωπα, να τα εντάξει στο γενικό ιστορικό πλαίσιο της Ψαλτικής της περιόδου, στην οποία δραστηριοποιήθηκαν, να ερευνήσει και να παρουσιάσει το θεωρητικό, μελοποιητικό, εξηγητικό και κωδικογραφικό τους έργο.

Πέτρος Παπαεμμανουήλ

Χαρίλαος Ταλιαδώρος: ένας απαράμιλλος σύγχρονος καλοφωνάρης και η συμβολή του στη μονοφωνάρικη και από χορού ερμηνεία της Ψαλτικής Τέχνης

Τα εβδομήντα οκτώ χρόνια συνεχούς και αδιάλειπτης παρουσίας του στα ιερά αναλόγια, από τα οποία τα εξήντα οκτώ στο δεξί στασίδι του καθεδρικού ναού της του Θεού Σοφίας Θεσσαλονίκης, τον καθιστούν ζώσα μαρτυρία της Ψαλτικής Τέχνης και της πορείας της μέσα στον 20^ο και στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Το φωνητικό τάλαντο που αξιώθηκε, του έδωσε τη δυνατότητα να αισθητοποιήσει τα μουσικά κείμενα και να σμιλεύσει τις φωνές των μαθητών του, που ως επί το πλείστον αποτελούσαν και τον χορό του.

Στόχος της παρούσας εργασίας, λοιπόν, είναι να αναδείξει όλα εκείνα τα στοιχεία που συνετέλεσαν ώστε ο Χαρίλαος Ταλιαδώρος να θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους πρωταγωνιστές της μονοφωνάρικης και της από χορού ερμηνείας της Ψαλτικής Τέχνης από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα και ως τις αρχές του 21^{ου}, εξετάζοντας τα χρόνια της μαθητείας του στους δασκάλους του, τις επιρροές που δέχτηκε και τις τάσεις που επικρατούσαν, καθόλη τη διάρκεια της παρουσίας του στα ιερά αναλόγια.

Η μεθοδολογία της έρευνας για τη συγγραφή της εργασίας μας θα

στηριχθεί αφενός στην έρευνα του προσωπικού του αρχείου και θα μελετήσει την αλληλογραφία του, κυρίως με τους άρχοντες των Πατριαρχείων Κωνσταντίνο Πρίγγο και Θρασύβουλο Σπανίτσα και αφορά στα της Ψαλτικής Τέχνης, τα χειρόγρατά του καθώς επίσης και τις έντυπες και ηχητικές του εκδόσεις. Αφετέρου θα στηριχθεί στην προσωπική μας εμπειρία και στο βίωμα, όπως διαμορφώθηκε από το Φθινόπωρο του 1991 και ως την τελευταία του.

Σάββας Πρασίτης

Η σχέση της Κύπρου με τη Μονή Σινά μέσα από τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής

Η Κύπρος διαχρονικά αποτελούσε κέντρο πολιτιστικής και καλλιτεχνικής παραγωγής. Σε αυτό συνέτειναν διάφοροι παράγοντες, μεταξύ των οποίων μπορούν να συγκαταριθμηθούν οι κατά καιρούς κατακτητές με τις μετακινήσεις από και προς το νησί, η στρατηγική θέση της Κύπρου στο άκρο της ανατολικής Μεσογείου που λειτουργούσε (και λειτουργεί μέχρι και τις μέρες μας) ως σταυροδρόμι οικονομικών, κοινωνικών, πολιτιστικών, θρησκευτικών επαφών, ανταλλαγών και αλληλεπιδράσεων. Σημαντικός παράγοντας αποτελούσε και η γειτνίαση της Κύπρου με τα μεγάλα κέντρα της Μέσης Ανατολής, όπως ήταν τα Ιεροσόλυμα, η Αντιόχεια και η Μονή του Σινά. Ο κλάδος της Βυζαντινής Μουσικής δεν θα μπορούσε βεβαίως να αποτελεί εξαίρεση. Ιδιαίτερα την περίοδο μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς, η Κύπρος είχε αναδειχθεί, παράλληλα και με άλλες περιοχές, σε περιφερειακό κέντρο της Ψαλτικής Τέχνης, με αρκετούς μελωργούς να αναδεικνύονται σε εξέχουσες μορφές της τέχνης του Δαμασκηνού.

Στην παρούσα εισήγηση θα γίνει μία πρώτη απόπειρα αδρομερούς περιγραφής της παρουσίας της Κύπρου στα μουσικά χειρόγραφα της Μονής Σινά, όπως αυτή αρρύεται κυρίως μέσα από τους αναλυτικούς

καταλόγους που εξέδωσαν ο μακαριστός καθηγητής Δημήτριος Μπαλαγεώργος και η καθηγήτρια Φλώρα Κρητικού. Η παρουσίαση θα εδραστεί σε 3 άξονες, οι οποίοι είναι τα κυπριακής προελεύσεως / παραδόσεως μουσικά χειρόγραφα, οι Κύπριοι μελοποιοί και οι συνθέσεις τους και οι Κύπριοι κτήτορες ή και κωδικογράφοι/αντιγραφείς των μουσικών χειρογράφων. Σκοπός είναι να αναδείξουμε τη στενή σχέση και επαφή που είχε η Κύπρος με την Αυτοκρατορική Μονή του Θεοβαδίστου Όρους ως σημαντικά κέντρα της Ψαλτικής Τέχνης.

Βασίλειος Σαλτερής

«...όντος κάκεινου τοῦ πάλαι Κουκουζέλη»:
ἀπόπειρα ἀναχνεύσεως τῆς συμβολῆς τοῦ μαΐστορος
Ἰωάννου Κουκουζέλη στήν μελοποιητική
παράδοση τοῦ Στιχηραρίου

Ὁ ὅσιος Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης θεωρεῖται δικαίως ὡς ὁ κατεξοχὴν βυζαντινὸς μαΐστωρ. Ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς του τοποθετεῖται στὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ἐνῶ ἀπὸ τὴν μουσικολογικὴ ἔρευνα ἔχει τεκμηριωθῆ ἑπαρκῶς ἡ καίρια συμβολὴ του τόσο στὴν κατάρτιση τοῦ βιβλίου τῆς Παπαδικῆς ὅσο καὶ στὴν διαμόρφωση τοῦ μέλους τοῦ Εἰρμολογίου. Περαιτέρω, στὸν ἴδιο μελοποιὸ ἀποδίδεται μὲ ἀρκετὴ βεβαιότητα ἡ ἀναθεώρηση τοῦ Στιχηραρίου, ὅπως ὑπονοεῖται σαφῶς στὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα τοῦ κώδικος 884 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος.

Στὸ πλαίσιο τῆς παρούσας ἀνακοινώσεως ἐπιχειρεῖται μία προκαταρκτικὴ διερεύνηση τῆς συμβολῆς τοῦ Κουκουζέλη στὴν ἐξέλιξη τοῦ στιχηραρικοῦ ὅφους μελοποιίας, ὅπως αὐτὸ διαμορφώνεται κατὰ τὴν ὑστεροβυζαντινὴ περίοδο, μὲ βάση τὸ καταγεγραμμένο στὸν προαναφερθέντα μουσικὸ κώδικα μέλος τοῦ Στιχηραρίου.

Άγγελος Σέφκας

Η σημασία της καταλογογράφησης των εκφωνητικών χειρογράφων, όπως καταδεικνύεται από τα μετεωρητικά σπαράγματα

Σε μία πρόσφατη επίσκεψή μου στην Ι. Μ. Αγίου Στεφάνου Μετεώρων μού έκανε ιδιαίτερη εντύπωση η ύπαρξη ενός σπαράγματος με ευαγγελική περικοπή στο οποίο είναι εμφανή τα εκφωνητικά σημάδια. Φυσικά, η ύπαρξη των εκφωνητικών σημαδιών δεν αποτελούσε από μόνη της κάποια έκπληξη. Η όντως έκπληξη, όμως, ήταν η τιτλοφόρηση του ως «περγαμηνό σπάραγμα με μεγαλογράμματη γραφή του 6^{ου} αι.». Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για μια περίπτωση χειρόγραφου σπαράγματος από ευαγγέλιο ή ευαγγελιστάριο με μεγαλογράμματη οξυκόρυφη όρθια γραφή και με εκφωνητική σημειογραφία. Σύμφωνα με τον καθηγητή Γρηγόριο Στάθη, «ή χρονική διάρκεια τῆς ἐκφωνητικῆς σημειογραφίας ἐκτείνεται σὲ ὀκτὼ αἰῶνες, ἀπ’ τὸν ἦ μέχρι τὸν ιε΄, ἢ σὲ δέκα αἰῶνες, μία χιλιετία, ἂν πᾶμε πρὸς τὰ πίσω πρὸς τὸν στ΄ αἰῶνα καὶ τὰ πρῶτα σαφῆ ἀλλ’ ἀραιὰ δείγματα παρασημάνσεως τῶν ἀναγνωσμάτων μὲ τὰ ἐκφωνητικὰ σημάδια» [Γρηγόριου Θ. Στάθη, «Ἱστορία καὶ παρουσίαση τῆς ἐκφωνητικῆς σημειογραφίας», *Συμβολή στη Μνήμη του Γεωργίου Στ. Αμαργιανάκη (1936 - 2003) - Μελέτες καὶ κείμενα συναδέλφων καὶ μαθητῶν του*, Εθνικὸ καὶ Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν - Τμῆμα Μουσικῶν Σπουδῶν, Ἀθήνα 2013, σσ. 335-336]. Ωστόσο, σε αὐτὴν τὴν περίπτωση, τὰ δείγματα δεν εἶναι «αραιὰ» ἀλλὰ εμφανίζονται ἀνά κῶλον (μουσικορητορικὴ ἐνότητα) με ἐρυθρὰ μελάνη καὶ οἱ ομοιότητες με ἄλλα δείγματα ἐκφωνητικῶν χειρογράφων τοῦ 8^{ου}, 9^{ου} καὶ 10^{ου} αἰῶνα εἶναι ἐμφανεῖς. Ἐπομένως, εὐκόλα γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: εἶναι ὄντως περίπτωση χειρογράφου τοῦ 6^{ου} αι. (ἴσως ἡ ἀρχαιότερη ἢ μία ἀπὸ αὐτές) ἢ χρῆζει ἐπιπλέον μελέτης καὶ ὀρθότερης χρονολογικῆς τοποθέτησης;

Τὸ παραπάνω παράδειγμα καταδεικνύει μιὰ ἀνάγκη ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς ἐκφωνητικῆς σημειογραφίας καὶ δεν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν καταλογογράφηση τῶν χειρογράφων τῆς. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ, ἤδη

δρομολογημένη και σταδιακά υλοποιούμενη, ξεκίνησε από τα χειρόγραφα των Μονών του Αγίου Όρους και τα πρώτα δείγματα ήταν αρκετά ενθαρρυντικά. Αρχικά, είναι δυνατή η απόδειξη προφορικών παραδόσεων μέσω ιστορικών στοιχείων και δεδομένων. Επιπλέον, μπορεί με μεγαλύτερη ευκολία να μελετηθεί η πορεία της εκφωνητικής τέχνης, όχι μόνο σημειογραφικά αλλά και απαγγελτικά. Συν τοις άλλοις, υπάρχει η δυνατότητα να μελετηθεί η ταύτιση γραφένων ή σκριπτορίων αλλά και η σχέση της Κωνσταντινούπολης με άλλα σημεία της Αυτοκρατορίας σε επίπεδο επάλληλων μουσικών ή λειτουργικών παραδόσεων. Τέλος, η συγκριτική μελέτη χειρογράφων κάθετα (οι ίδιες περικοπές σε βάθος χρόνου) ή οριζόντια (οι ίδιες περικοπές από διαφορετικά λεξιονάρια) με την προφορική παράδοση, όπως αποτυπώνεται από την πρώτη έκδοση της νέας μεθόδου του Άντον Παν ή από τις πρώτες ηχητικές καταγραφές του Ιακώβου Ναυπλιώτου, μπορεί να δώσει πιθανές προοπτικές επίλυσης των προβλημάτων της σύγχρονης απαγγελίας, μιας και πλέον απέχουμε τόσο από την μελέτη όσο και από την κατανόηση της κοινής ελληνοιστικής.

Επομένως, μια εξειδικευμένη μελέτη για το φερόμενο ως ένα από τα αρχαιότερα δείγματα εκφωνητικής σημειογραφίας με απώτερο σκοπό την εν γένει σπουδή της μέσω της καταλογογράφησης των σχετικών χειρογράφων αποτελεί μεγάλη ανάγκη, η οποία βήμα-βήμα, συν Θεώ, θα προχωρά με την ελπίδα να μοιραστούμε σκέψεις και συμπεράσματα σε μια μελλοντική συνάντηση.

Εμμανουήλ Σουργιάδάκης

Προϋποθέσεις και παράγοντες της εκκλησιαστικής μελουργίας·
το παράδειγμα των μελουργών του 18^{ου} αιώνα

Η συνθετική δημιουργία των μελουργών του 18^{ου} αι. στην Κωνσταντινούπολη, γέννημα της πριν απ' αυτούς παράδοσης, καλύπτει μέχρι

σήμερα, καταλυτικά, το μεγαλύτερο μέρος του εν χρήσει ρεπερτορίου της εκκλησιαστικής μουσικής στην ελληνορθόδοξη εκκλησία, έχει δε την ταυτότητα του κλασικού, του διαχρονικού και του ανεπανάληπτου.

Η εισήγηση εξετάζει μέσα από τις διαθέσιμες πηγές, χειρόγραφες και έντυπες, τις συντελεστικές προϋποθέσεις και τους παράγοντες που προσδιορίζουν την εκκλησιαστική μελουργία ως τέχνη ευφυών ανθρώπων, προϊόν πρωτότυπης φαντασίας, καρπό αδιάκοπης παράδοσης. Θίγονται τα περισσότερα σημεία που αναδύονται από την εξέταση του ρεπερτορίου και των περιφερειακών στοιχείων που το καθορίζουν με ευθεία την αναφορά στους Κωνσταντινουπολίτες μελουργούς του 18^{ου} αιώνα, ως εκ της θέσης και του ρόλου τους στο εθνικό και εκκλησιαστικό Κέντρο υπό καθεστώς δουλείας, στην πολυεθνική Κοινωνία της Πόλης, σε εποχή μεγάλων εθνικών, κοινωνικών και θρησκευτικών αναζητήσεων, ζυμώσεων, συγκρούσεων και ανακατατάξεων.

Πτυχές του θέματος έχουν κατά καιρούς εξεταστεί από έγκριτους επιστήμονες. Η γνώση και κατανόηση των προϋποθέσεων και παραγόντων της εξέλιξης και διαμόρφωσης της εκκλησιαστικής μελουργίας θα συμβάλει στη βελτίωση της ποιότητας της ερμηνείας του εκκλησιαστικού μέλους στην εκκλησιαστική πράξη και στην ελάττωση των στρεβλώσεων που υφίσταται κατά κόρον σήμερα, απότοκο της αμάθειας και αυθάδειας των καιρών.

Κωνσταντίνος Τσιμπίδας

Η Ψαλτική Τέχνη με άλλο βλέμμα· το βυζαντινό μέλος μέσα από τη σημειογραφία Braille. Μουσικολογική-βιωματική προσέγγιση

Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και κυρίως στην μεταπολεμική Ελλάδα, παρατηρούμε συχνά στα ιερά αναλόγια την εμφάνιση καλλίφωνων ιεροψαλτών με πρόβλημα όρασης. Παρά την αναπηρία τους, έχουν να παρουσιάσουν μεγάλο έργο ψάλλοντας και γράφοντας δικά τους βυζαντινά

μουσικά κείμενα, αφήνοντας γενναία παρακαταθήκη στους νεότερους.

Βασικό εργαλείο στην εξέλιξη αυτή ήταν τα συστήματα μουσικο-γραφίας Braille της Βυζαντινής Μουσικής, που βασίζονται στον κώδικα Braille, που εφηύρε ο Γάλλος Λουδοβίκος Braille, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα.

Το 1931, ύστερα από πρόταση του έγκριτου καθηγητή Βυζαντινής Μουσικής Κωνσταντίνου Παπαδημητρίου, η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος δέχεται ως επίσημο σύστημα Braille γραφής και ανάγνωσης Βυζαντινής Μουσικής, αυτό του καθηγητή του «ΟΙΚΟΥ ΤΥΦΛΩΝ» Δημητρίου Χρυσαφίδη.

Χαρακτηριστικά επισημαίνει ότι: «Χάρις σε αυτήν την ενέργειαν αποδεικνύεται ότι και νυν Κύριος σοφεί τυφλούς». Η γραφή αυτή βασίζεται στον κώδικα ευρωπαϊκής μουσικής, εκτός από τα σημεία ποιότητας, τα οποία συμβολίζονται αυτούσια. Την εποχή αυτή εμφανίζονται στα ιερά αναλόγια και οι πρώτοι τυφλοί ιεροψάλτες.

Τον Ιούνιο του 1960 εγκρίθηκε από την Ιερά Σύνοδο το σύστημα γραφής και ανάγνωσης Braille Βυζαντινής Μουσικής που εφηύρε ο ιερομόναχος Δοσίθεος Παρασκευαΐδης. Βασίζεται στη νέα παρασημαντική γραφή των βλεπόντων, επιτυγχάνοντας την άριστη συνεργασία μεταξύ τυφλών και βλεπόντων ιεροψαλτών.

Στην εισήγηση αυτή θα εμβαθύνουμε στην ανάπτυξη της Ψαλτικής Τέχνης στο πέρασμα των χρόνων, σε συνάρτηση με τους ιεροψάλτες με οπτική αναπηρία. Επίσης θα αναλύσουμε τα δύο συστήματα βυζαντινής σημειογραφίας Braille, εξετάζοντας τις ομοιότητες και τις διαφορές τους.

Βίκτωρ Τσόγιας

Τσικινόπουλος Άνδρέας: Ό διδάσκαλος
του π. Φιλοθέου Ζερβάκου στην μουσική

Ὁ Ἡφαιστος χαρίζει τὸν ὑπηρέτη του Κηθαλίωνα, στὸν τυφλωμένο ἀπὸ τὸν Οἰνοπίωνα, τιτᾶνα Ὁρίωνα, γιὰ νὰ τὸν ὀδηγή. Σὲ κάθε ἐποχὴ, ὁ ἄνω θρώσκων μέροφ πολεμᾷ μετὴν Λερναία Ὑδρα, τὸν Ἄσωπο καὶ τὸν Ἐγκέλαδο, διεκδικῶν μία θέση στὴν ὑφήλιο. Πατῶντας στὶς πλάτες γιγάντων, ὅπως ὁ Παναγιώτης Παλαμᾶς (1722-1822), καὶ ὁ Ἄνθιμος ὁ Ἐφεσιομάγνης (~1798-1879), ὁ μουσικὸς τιτᾶν Ἀνδρέας Τσικνόπουλος (1861-1916), διδάσκαλος τοῦ πατρὸς Φιλοθέου Ζερβάκου (1884-1980) στὴν μουσικὴ, χάραξε ὡς ἀστὴρ ἀμφιφανῆς τὴν δική του φωτεινὴ πορεία, ἀφορῶν πρὸς τὸν Ἥλιον τῆς Δικαιοσύνης, Χριστόν.

Στὰ πλαίσια τῆς ἀναλυτικῆς καταλογογράφησης τῶν μουσικῶν χειρογράφων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Λογγοβάρδας, ἐπιχειρεῖται ἡ ἀναψηλάφηση τῆς ἐν Πάρῳ μουσικῆς πραγματικότητος μετὴν σύνταξή προσωπωγραφῶν τῶν μελουργῶν, ὅπως ἡ παροῦσα.

Πολύκαρπος Τύμπας

Οἱ δοξολογίες τοῦ Πέτρου Μπερεκέτη καὶ τὰ ἀσματικά τους: το πρὶν καὶ το μετὰ τῆς παράδοσης τοῦ εἶδους

Σταθμὸ στὴν εξέλιξη τοῦ εἶδους τῶν δοξολογιῶν ἀποτελεῖ ἡ μελοποίησή τους ἀπὸ τὸν Πέτρο μελωδὸ τὸν Μπερεκέτη. Στὸ κλείσιμο τοῦ ἰζ' αἰῶνα, ὁ ὁποῖος σφραγίζεται ἀπὸ τὰ ποιήματα τῶν Παναγιώτη τοῦ νέου Χρυσάφι, Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν καὶ Μπαλασίου ἱερέως, ὁ Μπερεκέτης παραδίδει μιὰ πλήρη σειρά δοξολογιῶν κατ' ἄλφον, συνοδευόμενὴ ἀπὸ μιὰ διακριτὴ σειρά ἀσματικῶν τρισαγίων, χαρακτηριζόμενων ὡς «συντόμων». Ὅπως στὸ σύνολο ἔργο τοῦ μελουργοῦ, ἔτσι καὶ σὲ αὐτές τις συνθέσεις ἀποτυπώνεται ἐντονα τὸ ἀνήσυχο καὶ πρωτοπόρο πνεῦμα τοῦ, ποῦ συνδυάζει στοιχεῖα παραδοσιακά με στοιχεῖα ἐλευθεριώτερης ἐκφράσης καὶ υφολογικῆς ἐξωστρέφειας. Ἡ εἰσήγηση θα ἐπιχειρήσει τὴ σύγκριση τῆς συνθετικῆς γλώσσας τοῦ Μπερεκέτη με αὐτὴ προγενεστέρων καὶ επομένων ἀντιπροσωπευτικῶν μελοποιήσεων, ἐπι-

σημαίνοντας χαρακτηριστικά στοιχεία της τροπικής υφής τους και εστιάζοντας σε ζητήματα αισθητικής.

Ευαγγελία Χαλδαιάκη

Τεκμήρια για τη Σχολή Βυζαντινής και Εκκλησιαστικής Μουσικής στο Αρχείο του Ωδείου Αθηνών

Η πιθανότητα ένταξης της Βυζαντινής Μουσικής στα διδασκόμενα μαθήματα του Ωδείου Αθηνών ήταν ένα θέμα που είχε τεθεί σε συζήτηση από την έναρξη λειτουργίας του το 1874. Οι επίσημες ενέργειες ίδρυσης Σχολής Βυζαντινής και Εκκλησιαστικής Μουσικής στο Ωδείο Αθηνών ξεκίνησαν το 1902, με πρωτοβουλία του τότε διευθυντή Γεώργιου Νάζου. Ο Νάζος μετέβη το 1903 στην Κωνσταντινούπολη προκειμένου να συνεννοηθεί με το Πατριαρχείο και να εντοπίσει ιεροψάλτη κατάλληλο να ιδρύσει, διαμορφώσει και διευθύνει τη Σχολή αυτή του Ωδείου Αθηνών. Η Σχολή εγκαινιάστηκε το 1904 με πρωτοδιδάξαντα σε αυτήν τον Κωνσταντίνο Αλεξάνδρου Ψάχο, ενώ εξακολουθεί να λειτουργεί ως σήμερα.

Στο αρχείο του Ωδείου Αθηνών εντοπίζονται σποραδικά διάφορα τεκμήρια που αφορούν τη Σχολή Βυζαντινής και Εκκλησιαστικής Μουσικής, τα οποία διαφωτίζουν διάφορα θέματα γύρω από την ίδρυση και λειτουργία της. Πρόκειται συγκεκριμένα για πρακτικά συνεδριάσεων, αλληλογραφία, προγράμματα σπουδών, βιβλιάρια σπουδαστών, προγράμματα συναυλιών και ποικίλα διοικητικά έγγραφα, όπως κανονισμοί, προϋπολογισμοί, προκηρύξεις διαγωνισμάτων, κ.λπ.

Αναλυτικότερα θα παρουσιαστούν στην παρούσα ανακοίνωση.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

Η Μαρία Αλεξάνδρου είναι καθηγήτρια του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Α.Π.Θ., όπου διδάσκει Βυζαντινή Μουσική. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα στρέφονται κυρίως γύρω από θέματα παλαιογραφίας, μουσικολογικής ανάλυσης, διδακτικής και μετα-αισθητικής της Βυζαντινής Μουσικής. Είναι υπεύθυνη των δύο σχημάτων που αναφέρονται παρακάτω, καθώς και του συνόλου Κλασικής Ανατολικής Μουσικής «Ψαλτήρα», όπου παίζει και κανονάκι και τσέλο. Αυτόν τον καιρό είναι πρόεδρος του ΤΜΣ ΑΠΘ, καθώς και της Ερευνητικής Ομάδας «Music of the Christian East and Orient» της IMS. Για το έργο της πήρε διάφορες διακρίσεις. Η Ομάδα Παλαιογραφίας Βυζαντινής Μουσικής «Χρυσορρήμων» ιδρύθηκε το 2006 και λειτουργεί ως ένα μικρό εργαστήριο, που συμπληρώνει το μάθημα Παλαιογραφίας Βυζαντινής Μουσικής στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Φέρει χαρακτηριστικά εκπαιδευτικό και πειραματικό. Έχει ως σκοπό τη διεύρυνση και εμβάθυνση γνώσεων σχετικά με την παλαιά βυζαντινή παρασημαντική, την αναζήτηση νέων προσεγγίσεων στη διδασκαλία Παλαιογραφίας της Βυζαντινής Μουσικής και την ετοιμασία μελλόντων επιστημών στον τομέα αυτό. Ταυτόχρονα, η Ομάδα είναι ανοιχτή και προς την κοινωνία, θέλοντας να φέρει την ομορφιά του βυζαντινού μουσικού θησαυρού και προς το ευρύτερο κοινό. Συμμετείχε σε μεγάλο αριθμό συνεδρίων, masterclasses και συναυλιών στην Ελλάδα και στο εξωτερικό και πήρε διάφορες διακρίσεις. Ο Γυναικείος Βυζαντινός Χορός «Αγία Ανυσία» ιδρύθηκε το 2015 στη Θεσσαλονίκη, από τη Μαρία Αλεξάνδρου και τη Ναυσικά Κουλούρη, σε συνεργασία με άλλες φίλες της Ψαλτικής Τέχνης από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Από το 2017 η χορωδία ανήκει στην Ε.Ε.Μ.Ε. Στόχος της χορωδίας είναι η μόρφωση και η ανάπτυξη της μουσικότητας, μέσα από την εκμάθηση, από κοινού μελέτη και εμβάθυνση της Βυζαντινής Μουσικής, και η διάδοση της τέχνης αυτής στην ευρύτερη εκπαίδευση και την κοινωνία. Ο χορός συμμετείχε σε συναυλίες, εργαστήρια, φεστιβάλ και συνέδρια, καθώς και σε διάφορα κοινωνικά δρώμενα. Συμμετέχει τακτικά σε ιερές ακολουθίες και πραγματοποίησε διάφορες ηχογραφήσεις σε CD για Αγίους της Θεσσαλονίκης.

Ο Ίωάννης Άρβανίτης (γεν. 1961) είναι Καθηγητής Βυζαντινής Μουσικής και Πρωτοψάλτης. Έχει διδάξει στο Μουσικό Γυμνάσιο Παλλήνης, στο Δημοτικό Ύδείο Πειραιά, στο Ύδείο «Φίλιππος Νάκας», στο Ύδείο «Σίμων Καράς». Δίδαξε επίσης επί 7 έτη (1994-2002) στο Τμ. Μουσ. Σπουδών του Ίονιου Πανεπιστημίου, στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Βυζαντινής Μουσικολογίας του ίδιου Πανεπιστημίου (2015-18), καθώς και στο Πρόγραμμα Ψαλτικής του Ευρωπαϊκού Παν/μίου Κύπρου (2020-21). Κατά τα έτη 2014-18 άποσπαστηκε

στο Τμήμα Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ ἐργάστηκε γιὰ τὴν καταλογογράφηση καὶ μελέτη τῶν ἐκεῖ ἀποκειμένων μουσικῶν χειρογράφων. Ἐχει ἐντυφώσει ἰδιαιτέρως στὴν ἐρμηνεία τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας, σὲ ὅλες τῆς τὶς μορφές καὶ τὰ στάδια, καθὼς καὶ στὴν ἐν γένει θεωρία τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, νεώτερης καὶ παλαιᾶς, καὶ ἔχει διδάξει σὲ ἀρκετὰ σχετικὰ σεμινάρια ἐντὸς καὶ ἐκτὸς Ἑλλάδος. Τὸ 2010 ἔγινε Διδάκτωρ τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου μὲ διατριβὴ μὲ θέμα τὸν ρυθμὸ τῶν παλαιῶν μελῶν μέσα ἀπὸ τὴν σύντομη ἐρμηνεία τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας. Ἐχει ἐξηγήσει πολλὰ μέλη ἀπὸ τὴν παλαιὰ στὴν ἐν χρήσει γραφὴ καὶ ἔχει καὶ ὁ ἴδιος μελοποιήσει πληθώρα ἐκκλησιαστικῶν μελῶν. Τὸν Ἰούνιο τοῦ 2023 ἐκλέχτηκε καὶ ὑπηρετεῖ σήμερα ὡς Ἀναπληρωτῆς Καθηγητῆς τῆς Μουσικῆς τῆς Ὁρθόδοξης Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας στὸ Τμ. Μουσ. Σπουδῶν τοῦ Ἰονίου Παν/μίου.

Ο Νίκος Ανδρικός εἶναι Ἐπίκουρος Καθηγητῆς τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων. Ἐχει ἐκπονήσει στο Τ.Μ.Σ. τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου τὴ διδακτορικὴ του διατριβή, ἐξετάζοντας τὴν Ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τῆς Σμύρνης στὸν «ευρύτερο» 19^ο αἰῶνα. Κατὰ τὴν περίοδο 2004-2007 βρέθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη σπουδάζοντας δίπλα στους ἐκπροσώπους τῆς παλαιᾶς γενιάς τῆς Τουρκικῆς Ραδιοφωνίας καὶ ψάλλοντας ἐπίσημα στο δεξιὸ ἀναλόγιο τοῦ Πατριαρχικοῦ Ναοῦ δίπλα στὸν Α.Π.Μ.Χ.Ε. Λεωνίδα Ἀστέρη. Ἐχει ἐκδώσει δύο μονογραφίες, ἐνῶ ἀρθρα του φιλοξενούνται σὲ Πρακτικὰ διεθνῶν συνεδρίων, ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ καὶ συλλογικούς Τόμους. Ἐχει ἐκδώσει τρεῖς δίσκους (*Motivasyon* 2014, *SEDEF KALAN MÜZİK* 2017, *Αμυγδαλιά KALAN MÜZİK* 2023), οἱ ὁποῖοι περιέχουν ἀποκλειστικὰ προσωπικὲς του συνθέσεις, ἐνῶ τὸ 2022 ὡς προῖον συνεργασίας τῶν Ἐργαστηρίων ἘΒΑΜΠΠ τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν (Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων) καὶ τοῦ ἀντίστοιχου Ἦχου, Εἰκόνας καὶ Πολιτιστικῆς Ἀναπαράστασης τοῦ Τμήματος Πολιτισμικῆς Τεχνολογίας καὶ Ἐπικοινωνίας (Πανεπιστήμιο Αἰγαίου) ἐξέδωσε τὸ δίσκο *Καλοφωνικοὶ Εἰρμοὶ 19^ο αἰῶνας I*, μὲ ἐξωλατρευτικὰ ἔργα Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, σὲ πρώτη μάλιστα ἐκτέλεση (πρὸς ἐκδόση τὸ II μέρος). Τα ἐπιστημονικὰ του ἐνδιαφέροντα σχετίζονται μὲ τὴ μουσικὴ δραστηριότητα στὸν ἀστικὸ χῶρο κατὰ τὴν υστεροθωμανικὴ περίοδο, μὲ τὸν προφορικὸ-ἰδιωματικὸ χαρακτῆρα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, καθὼς καὶ μὲ τὴ μουσικὴ θεωρία τῶν τροπικῶν συστημάτων τῆς Ανατολῆς.

Ο Εμμανουήλ Στ. Γιαννόπουλος εἶναι ἀναπληρωτῆς καθηγητῆς τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης («Βυζαντινὴ Μουσικολογία μὲ ἐξειδίκευση στὴν

Ψαλτική Τέχνη»). Είναι συγγραφέας πολλών επιστημονικών βιβλίων, άρθρων, μελετών, καταλόγων χειρογράφων ψαλτικής και είναι επίσης τακτικός εισηγητής σε διεθνή μουσικολογικά και άλλα συνέδρια στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, όπου δίνει σχετικές διαλέξεις και οργανώνει σεμινάρια εκμάθησης της Ψαλτικής. Το κύριο βάρος της επιστημονικής του έρευνας δίδεται, αφενός στην χειρόγραφο παράδοση της Ψαλτικής (από τη συστηματική μελέτη της οποίας προκύπτουν πλήθος στοιχείων για την ιστορία, τις μεγάλες μορφές, την μορφολογία, την θεωρία, την εξέλιξη και διάδοση, κ.ά. της σπουδαίας αυτής τέχνης), αφετέρου στην σχέση λόγου και μέλους και στην λειτουργική επιτέλεση του εκκλησιαστικού μέλους. Ιστοσελίδα: <http://users.auth.gr/mangian>

Αθανάσιος Γλάρος. Εκλεγμένος Πρωτοβάθμιος Καθηγητής του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ) με γνωστικό αντικείμενο «Ορθόδοξη Εκκλησιαστική Γραμματεία». Με σπουδές στη Θεολογία, την Παιδαγωγική επιστήμη και την Προαγωγή Ψυχικής Υγείας, εργάστηκε ως δάσκαλος στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, ως καθηγητής στην Ανωτέρα Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθηνών και από το 2006 ως μέλος ΔΕΠ στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Διετέλεσε παραγωγός ραδιοφωνικής εκπομπής του Σταθμού της Εκκλησίας της Ελλάδος με τίτλο «Παιδαγωγικά Θέματα» (1991-1999), επιμελητής εκδόσεως του επιστημονικού περιοδικού «Νέα Σιών» (1995-2001), μέλος της Συντακτικής Επιτροπής Εκδόσεως της «Μεγάλης Ορθόδοξης Χριστιανικής Εγκυκλοπαιδείας» και επιστημονικός υπεύθυνος σε ερευνητικά προγράμματα στην Ελλάδα και το Εξωτερικό. Έχει συγγράψει αρκετές μονογραφίες και πολυάριθμα επιστημονικά άρθρα, που έχουν δημοσιευθεί σε διεθνή επιστημονικά περιοδικά, ορισμένα δε έχουν μεταφραστεί στη ρουμανική, την ρωσική και την αγγλική. Είναι μέλος της Συνοδικής Επιτροπής Κοινωνικής Προνοίας και Ευποιίας της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος και μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Ιδρύματος Βυζαντινής Μουσικολογίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, ενώ έχει συμμετάσχει σε διακεκρυμένες βυζαντινές χορωδίες των Αθηνών.

Ο Αθανάσιος Δέλιος γεννήθηκε στην Θεσσαλονίκη το 1976. Είναι απόφοιτος του Τμήματος Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης, καθώς και του Τμήματος Μουσικών Σπουδών της Σχολής Καλών Τεχνών του ίδιου ιδρύματος. Είναι κάτοχος Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στην κατεύθυνση Λειτουργικής, Χριστιανικής Αρχαιολογίας και Τέχνης με γνωστικό αντικείμενο την Βυζαντινή

Μουσικολογία-Ύμνολογία του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ. Είναι υποψήφιος διδάκτωρ του Τμήματος Μουσικών Σπουδών της Σχολής Καλών Τεχνών του Α.Π.Θ., όπου εκπονή την διδακτορική του διατριβή με θέμα: «Η Βυζαντινή Καλοφωνία κατά την περίοδο της Παλαιολογίας Αναγέννησης. Διερεύνηση της τεχνικής και τέχνης της εξήγησης σε επιλεγμένα καλοφωνικά μαθήματα του πρώτου ήχου». Οι μουσικές σπουδές του απέφεραν διάφορα πτυχία και διπλώματα στα θεωρητικά μαθήματα, την Βυζαντινή Μουσική και το τρομπόνι. Έχει λάβει μέρος σε ποικίλα σεμινάρια, εργαστήρια και συνέδρια μουσικού και μουσικολογικού ενδιαφέροντος είτε ως ακροατής είτε ως εισηγητής. Διδάσκει βασικά και ανώτερα θεωρητικά στο Δημοτικό Ωδείο Νεάπολης Θεσσαλονίκης. Εργάζεται ως θεολόγος στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, ενώ παράλληλα διακονεί ως λαμπαδάριος στον Ι.Ν. Γεννήσεως της Θεοτόκου της Ι.Μ. Θεσσαλονίκης.

Ο Χαράλαμπος Διαφωνίδης είναι Λαμπαδάριος του Μητροπολιτικού Ναού Τιμίου Προδρόμου Ξάνθης, πρόεδρος του Συλλόγου Ιεροσαλτών Ξάνθης και ταμίας της Ομοσπονδίας Ιεροσαλτών Ελλάδος. Έχει διδαχθεί την Ψαλτική κοντά σε δασκάλους στην Ξάνθη, στο Άγιον Όρος και στην Αθήνα. Απόφοιτος της Εκκλησιαστικής Σχολής Ξάνθης και της Ανωτάτης Εκκλησιαστικής Ακαδημίας Θεσσαλονίκης με πτυχιακή εργασία «Η αγιορειτική ψαλτική παράδοση του α' μισού του 19^{ου} αιώνα μέσα από το έργο των Αγιορειτών Ματθαίου Βατοπαιδινού, Ιωάσαφ Διονυσιάτη και Νικολάου Δοχειαρίτη», απόφοιτος του προπτυχιακού εξ αποστάσεως προγράμματος του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου «Βυζαντινή Μουσική – Ψαλτική Τέχνη», κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου στην Τοπική Ιστορία από το ΔΠΘ με διπλωματική εργασία «Κοινωνικές και πολιτισμικές διαδρομές των ψαλτικών εντύπων στον βαλκανικό χώρο του 19^{ου} αιώνα». Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα κινούνται στην ψαλτική ανθρωπογεωγραφία, τα ψαλτικά έντυπα του 19^{ου} αιώνα, τα χειρόγραφα λίγο προ και μετά την καθιέρωση της Νέας Μεθόδου καθώς και στην ψαλτική παράδοση της Θράκης και του Αγίου Όρους, καρπούς των οποίων έχει παρουσιάσει σε συνέδρια στην Θεσσαλονίκη, στον Βόλο και την Ορεστιάδα.

Ο Χρυσοβαλάντης Ιωαννίδης (MSc, PhD) γεννήθηκε στην Θεσ/νίκη το 1977 και είναι πτυχιούχος του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. Είναι κάτοχος Πτυχίου και Διπλώματος της Βυζαντινής Μουσικής, Μεταπτυχιακού και Διδακτορικού διπλώματος με ειδίκευση στην Βυζαντινή Μουσικολογία από το Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του Α.Π.Θ.,

καθώς και επιμορφωτικών σεμιναρίων σχετικά με την Παιδαγωγική της Μουσικής και την Εκπαίδευση ευρύτερα. Εργάζεται ως μόνιμος Καθηγητής Βυζαντινής και Ελληνικής Παραδοσιακής Μουσικής στο Μουσικό Σχολείο της Καβάλας, με προϋπηρεσία στο Δημοτικό Ωδείο Καβάλας και στο Ωδείο Ανατολικής Μακεδονίας και υπηρετεί ως Πρωτοψάλτης του Μητροπολιτικού Ναού Αγίου Νικολάου Ελευθεροπόλεως. Είναι ιδρυτής και χοράρχης του Βυζαντινού Χορού Ν. Καβάλας «Συνηχούντες» (πρώην Βυζαντινός Χορός Καβάλας), με ευρύ λειτουργικό, πολιτιστικό και δισκογραφικό έργο, μέλος του μουσικού σχήματος «Αίολος» και συντονιστής του Μουσικού Συνόλου «Συνηχούντες». Επίσης έχει ηχογραφήσει αδημοσίευτα βυζαντινά και μεταβυζαντινά μέλη της Κυριακής της Ορθοδοξίας και της Πεντηκοστής, καθώς και Ακολουθίες Αγίων και ποιήματα ψαλτικές συνθέσεις. Τέλος, έχει πραγματοποιήσει περί τις είκοσι εισηγήσεις σε Επιστημονικά Συνέδρια με αντικείμενο την Ψαλτική Τέχνη και την Παιδαγωγική της Μουσικής και έχει δημοσιεύσει άρθρα και μελέτες μουσικολογικού, λειτουργικού και ψαλτικού περιεχομένου σε επιστημονικά περιοδικά. Επίσης έχει λάβει μέρος ως Ειδικός Επιστήμονας στο πλαίσιο της Πράξης του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21^{ου} αιώνα)-Νέο Πρόγραμμα Σπουδών». Από τον Μάρτιο του έτους 2022 εκπονεί τριετή μεταδιδακτορική έρευνα στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Α.Π.Θ. με υπεύθυνο Καθηγητή τον κ. Εμμανουήλ Γιαννόπουλο και θέμα «Η Πατριαρχική Ψαλτική Τέχνη κατά τον ΙΘ' αιώνα».

Ο Κυριάκος Καλαϊτζίδης διδάχθηκε Βυζαντινή Μουσική από τον τ. Άρχοντα Λαμπαδάριο της Μ.Χ.Ε. Ελευθέριο Γεωργιάδη και ολοκλήρωσε την διδακτορική του διατριβή υπό την επίβλεψη του Γρ. Θ. Στάθη ως υπότροφος του ιδρύματος «Mundo en Harmonia». Ως μέλος του «Εν Χορδαίς» ή ως σολίστ έχει δώσει πάνω από 2000 συναυλίες σε 50 χώρες συμμετέχοντας σε μεγάλα φεστιβάλ και κορυφαίους συναυλιακούς χώρους, όπως το Sydney Opera House, η Φιλαρμονική του Βερολίνου, η Salle Pleyel (Παρίσι), το Lincoln Center (Νέα Υόρκη), το Maison Symphonie (Μόντρεαλ), το Metropolitan Museum of Art (Νέα Υόρκη), η Βιβλιοθήκη Αλεξανδρείας, το Sori Festival (Ν. Κορέα), η Όπερα της Λυών, το Hong Kong Concert Hall, η Alte Oper (Φρανκφούρτη), το Fès Festival (Μαρόκο), το Melbourne Recital Centre, το Cervantino Festival (Μεξικό), το Shanghai World Music Festival και πολλά άλλα. Έχει δώσει διαλέξεις, σεμινάρια και workshops στα Πανεπιστήμια Princeton, Harvard, Ca' Foscari (Βενετία), Τορίνο και Στρασβούργου, στα Κονσερβατοριά της Κωνσταντινούπολης, της Τύνιδας, του Αμμάν, της Βηρυτού και του Καΐρου, στη Sibelius Academy (Ελσίνκι), στο Holly Cross College (Βοστώνη), ενώ για το χειμερινό εξάμηνο του 2015 ήταν επισκέ-

πτης καθηγητής στο Yildirim Beyazit University (Άγκυρα). Έχει δημοσιεύσει πολλές μελέτες και ψηφιακούς δίσκους για την ελληνική παραδοσιακή μουσική και τις παραδόσεις της Μεσογείου. Συνθέσεις του περιλαμβάνονται στα άλμπουμ «Προσμονή», «Εξορία», «Το παραμύθι της μουσικής» και «Τα μουσικά ταξίδια του Μάρκο Πόλο» (βραβείο “Academie Charles Cros” 2014). Η διδακτορική του διατριβή με θέμα «Μεταβυζαντινά μουσικά χειρόγραφα ως πηγή για την Κοσμική μουσική της Ανατολής» έχει δημοσιευτεί στα αγγλικά από το Orient-Institut Istanbul και τον οίκο Ergon-Verlag (Οκτώβριος 2012) και στα ελληνικά από το Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας (Οκτώβριος 2020). Έχουν εκδοθεί επίσης τα βιβλία του «Ζαχαρίας Χανεντές», (κριτική έκδοση των έργων κοσμικής και εκκλησιαστικής μουσικής, στη σειρά «Μεγάλοι Δεξιοτέχνες της Μεσογείου», Έργο MediMuses στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος Euromed Heritage II, Θεσσαλονίκη 2005) και «Το ούτι, Μέθοδος εκμάθησης, τόμος Α'», «Εν Χορδαίς» 1996. Β' έκδοση 2000, Γ' έκδοση 2004. Από τον Ιούλιο του 2020 είναι Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Αναλυτικό βιογραφικό: <https://music.uoi.gr/kyriakos-kalaitzidis/>

Η **Μαρία Καπκίδη** είναι Διδάκτωρ του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και Πτυχιούχος του Τμήματος Μουσικών Σπουδών ΕΚΠΑ με μεταπτυχιακά στην «Βυζαντινή Μουσικολογία» και την «Λαογραφία και Εκπαίδευση» από το ΕΚΠΑ. Παράλληλα τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα εκτείνονται στη γενικότερη δισκογραφία του γραμμοφώνου, στο πλαίσιο των οποίων συνεργάζεται με τον Ομ. Καθ. Hugo Strötbaum, συμβάλλοντας στην έρευνα, καταγραφή και ανάπτυξη σχετικών θεματικών αντικειμένων. Κατέχει τα πτυχία Αρμονίας, Αντίστιξης, Φυγής, Πιάνου, “Michigan Proficiency in English” και “ECDL Progress Certificate”. Ακόμη, έχει παρακολουθήσει από το Κέντρο Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης και Επιμόρφωσης (Ε.Κ.Π.Α.) το σεμινάριο της «ειδικής αγωγής» και το πρόγραμμα «Το Οικουμενικό Πατριαρχείο: Ιστορία – Δίκαιο – Λατρεία», Διά Βίου Μάθησης στο Α.Π.Θ., λαμβάνοντας τα αντίστοιχα πιστοποιητικά. Λαμβάνει μέρος σε ελληνόφωνα και διεθνή Συνέδρια και τέλος, αποτελεί μέλος των εξής συλλόγων: Ελληνική Μουσικολογική Εταιρεία, Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία, Σύλλογος Φίλων Ελληνικής Μουσικής, American Association for Recorded Sound Collections (ARSC) και International Society for Christian Orthodox Church Music (ISCOCM) της Φινλανδίας.

Κωνσταντίνος Χαρίλ. Καραγκούνης (Ανακασιά Βόλου 08.07.1965). Έγκυκλιες σπουδές στο Έκκλησιαστικό Λύκειο Βόλου. Τό 1987 απέφοιτση από την Θεολογική Σχολή του Ά.Π.Θ.. Έκκλησιαστική Μουσική ἐδιδάχθηκε ἀπό τούς Ίω.Σχώρη, Έμμ.Χατζημάρκο, Χρυσ.Θεοδοσόπουλο, Χαρίλ.Ταλιαδῶρο, Περ.Μαυρουδῆ, Σπ.Περιστέρη και Λάζ.Κουζινόπουλο. Διετέλεσε μέλος του Χορού Ψαλτῶν «Μαΐστορες τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης» με Χοράρχη τόν Γρ.Θ.Στάθη. Τό 1998 διορίστηκε ὡς Θεολόγος στην Δευτεροβάθμια Έκπαιδευση ἕως τὸ 2006 ὑπρέτησε ὡς Καθηγητῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς στο Μουσικό Σχολεῖο Βόλου. Τό 2000 ἀναγορεύθηκε Διδάκτωρ Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς του Έ.Κ.Π.Ά. (ἐπιβλέπων Γρ.Θ.Στάθης). Συνεργάτης (Π.Δ.407) του Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν του Ά.Π.Θ. (2004-2006) και Ὑπεύθυνος Πολιτιστικῶν Θεμάτων τῆς Δ.Δ.Έ. Μαγνησίας (2006-2011). Τό 2010 ἐξελέγη Ἐπίκουρος Καθηγητῆς «Βυζαντινῆς Έκκλησιαστικῆς Μουσικῆς» τῆς Ἀνωτάτης Έκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (μονιμοποίηση 21.02.2017). Τό 2018 ἐξελέγη Ἀναπληρωτῆς Καθηγητῆς τῆς Ἀ.Έ.Ά.Ά. στο ἴδιο γνωστικό ἀντικείμενο, ἐνῶ στις 21.12.2023 προήχθη στην Βαθμίδα του Καθηγητοῦ τῆς αὐτῆς Σχολῆς. Λοιπά: Ἀπό τὸ 1982 Ἱεροψάλτης και Χοράρχης διαφόρων Ναῶν τῶν Μητροπόλεων Δημητριάδος και Λαρίσης. Τό 1992 ἔβρυσε τόν Σύλλογο «Έ.Δ.Ρ.Ά.Μ.Έ. - Παναγιώτης Ἀχειλάς». Ἐπί 4 θητεῖες Μέλος του Δ.Σ. του Συνδέσμου Ἱεροψαλτῶν Βόλου. Τό 2010 ἐξελέγη Γενικός Γραμματεὺς τῆς Ὀμ.Σ.Ἱ.Έ. Τό 2013 ἔβρυσε τόν Τομέα Ψαλτικῆς Τέχνης και Μουσικολογίας τῆς Ἀκαδημίας Θεολογικῶν Σπουδῶν Βόλου. Συμμετέχει ὡς Τακτικό ἢ Ἀναπληρωματικό Μέλος στο Δ.Σ. του Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Έκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ο Χαρίλαος Κ. Καραγκούνης γεννήθηκε στον Βόλο στις 20 Αυγούστου του 1992. Είναι ἀπόφοιτος του Μουσικού Σχολείου Βόλου. Διδάχθηκε την Εκκλησιαστική Μουσική ἀπό τον πατέρα του Κωνσταντίνο Χαρίλ. Καραγκούνη και ἀπό το 2014 είναι κάτοχος Διπλώματος Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Σπούδασε στο Τμήμα Μουσικῶν Σπουδῶν του Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων (πρώην ΑΤΕΙ Ἄρτας Τμήμα Λαϊκῆς και Παραδοσιακῆς Μουσικῆς), ἔχοντας ολοκληρώσει πτυχιακή εργασία με θέμα «Ἰωάννης Αναγνώστης Κοντόπουλος Ἐνας Πηλιορείτης Μουσικοδιδάσκαλος και Μελουργός, Βίος και Έργο». Αποφοίτησε το 2018 ἔχοντας εξειδικευτεί στο μουσικό ὄργανο «Ταμπουράς – Σαζ». Είναι κάτοχος Μεταπτυχιακοῦ τίτλου του προγράμματος «Σπουδές στην Ἱστορία, στην Πνευματικότητα, την Τέχνη και τη Μουσική Παράδοση του Αγίου Ὁρους» στην κατεύθυνση «Μουσική Παράδοση και Ψαλτικῆ Τέχνη του Αγίου Ὁρους». Τη διπλωματική του εργασία με θέμα «Σεραφεῖμ Μυτιληναῖος, Προηγούμενος Μεγίστης Λαύρας, Βίος και Έργο» ἐκπόνησε με ἐπιβλέποντα καθηγητῆ τον κ.

Αχιλλέα Χαλδαιάκη. Από το 2021 διορίστηκε ως μόνιμος εκπαιδευτικός στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση στο αντικείμενο του Ταμπούρα – Σαζ. Τη διετία 2021-2023 υπηρέτησε ως καθηγητής στο Μουσικό Σχολείο Λασιθίου και σήμερα στο Μουσικό Σχολείο Βόλου. Από το 2021 διδάσκει την Εκκλησιαστική Μουσική στη Σχολή Βυζαντινής Μουσικής της Ιεράς Μητροπόλεως Λαρίσης και Τυρνάβου στο παράρτημα του Στεφανοβικείου. Είναι έγγαμος με τη Βασιλική Φιλίππου και έχουν ένα γιο.

Ο **Θοδωρής Καραθόδωρος** δραστηριοποιείται ως συνθέτης και μουσικολόγος. Είναι διδάκτωρ μουσικολογίας του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος «Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης» του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και πτυχιούχος του Τμήματος Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης του Πανεπιστημίου Μακεδονίας (Θεσσαλονίκη). Σπούδασε σύνθεση με τον Αθανάσιο Ζέρβα και τον Μιχάλη Αδάμη και παρακολούθησε σεμινάρια σύνθεσης με τους: Eric Honour, Gustavo Leone, Ilya Levinson, Stephen Syverud, Θόδωρο Αντωνίου, Ντίνο Κωνσταντινίδη κ.ά. Επίσης, είναι πτυχιούχος αρμονίας και ανωτέρων θεωρητικών, διπλωματούχος βυζαντινής μουσικής και διπλωματούχος πιάνου. Ανακοινώσεις του έχουν παρουσιαστεί σε διεθνή μουσικολογικά συνέδρια, ενώ έργα του έχουν παιχτεί στην Ελλάδα και το εξωτερικό από διακεκριμένους μουσικούς και μουσικά σύνολα, όπως οι Rex Richardson, Iwona Glinka, Leo Saguiguit, η Louisiana Sinfonietta, η Camerata Europæa το Κουαρτέτο Σαξοφώνων Αθήνας, κ.ά. Διετέλεσε επιστημονικός συνεργάτης της Μεγάλης Ορθόδοξης Χριστιανικής Εγκυκλοπαίδειας δημοσιεύοντας διάφορα βυζαντινομουσικολογικά λήμματα. Την περίοδο αυτή εκπονεί δύο μεταδιδακτορικές έρευνες (ΤΜΣ/ΕΚΠΑ και ΤΜΕΤ/ΠΑΜΑΚ). Ανήκει στο Ειδικό Εκπαιδευτικό Προσωπικό του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του ΕΚΠΑ.

Κατσίκης Κωνσταντίνος: Απόφοιτος Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ. (Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας), Δρ. Βυζαντινής Αρχαιολογίας (ΑΠΘ), ΜΔΕ Βυζαντινής Μουσικολογίας – Ύμνολογίας (ΑΠΘ), Υποψήφιος διδάκτωρ Βυζαντινής Μουσικολογίας (ΑΠΘ) [υπευθ. καθηγητής: Εμμανουήλ Γιαννόπουλος], Αρχαιολόγος του Υπουργείου Πολιτισμού (Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης), Ιεροψάλτης (Α΄ ψάλτης Ιερού Ναού Παναγίας Γοργοϋπηκίου Ευόσμου Θεσσαλονίκης).

Δημήτριος Ε. Λέκκας, μαθηματικός, συνθέτης, μουσικοθεωρητικός, Διδάκτωρ Τμήματος Μουσικών Σπουδών ΕΚΠΑ, ΕΕΕ + σ/χος ΣΕΠ Ελληνικού Πολιτισμού ΕΑΠ.

Ο Ιωάννης Α. Λιάκος σπούδασε στο Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, όπου παρακολούθησε και το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών στον τομέα Λατρείας και Τέχνης με θέμα: «Η ψαλμωδία των «Λειτουργικών» και των τροπαρίων της θείας λειτουργίας». Ειπόνθησε διδακτορική διατριβή με θέμα «Η ψαλτική παράδοση της Θεσσαλονίκης κατά τον ιδ' και ιε' αιώνα» με επιβλέποντα καθηγητή τον Γρ. Θ. Στάθη, και ανακηρύχθηκε διδάκτωρ του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών το 2005. Από το έτος 2006 ως το 2009 διητέλεσε εντεταλμένος διδασκαλίας (με Π.Δ. 407/80) στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών στο Α.Π.Θ. Από το 2008-2020 δίδαξε στην Α.Ε.Α. Βελλάς Ιωαννίνων, όπου εξελέγη Επίκουρος Καθηγητής τον Ιούνιο του 2010. Τον Νοέμβριο του 2020 εξελέγη Επίκουρος Καθηγητής, στο Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Χριστιανικού Πολιτισμού της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ. Έχει συμμετάσχει σε Διεθνή Συνέδρια και έχει γράψει δημοσιεύσεις και άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά σχετικά με την ιστορία, την αισθητική, την παλαιογραφία και την καταλογογράφηση των χειρογράφων της Ψαλτικής Τέχνης. Έχει διδάξει την Ψαλτική Τέχνη σε διάφορα Ωδεία της Θεσσαλονίκης. Έχει διατελέσει διευθυντής στις Σχολές Βυζαντινής Μουσικής της Ι.Μ. Ιωαννίνων (2014-2020), της Μητροπόλεως Λαγκαδά, (2012-2020), και της Μητροπόλεως Σιατίστης (2018-σήμερα). Διητέλεσε πρωτοψάλτης του Μητροπολιτικού Ναού Αγίου Δημητρίου Σιάτιστας (1990-1993), στη συνέχεια πρωτοψάλτης του Ι. Ν. Αγ. Αντωνίου Θεσσαλονίκης (1998-2010) και από τον Ιούνιο του 2010 είναι πρωτοψάλτης του Μητροπολιτικού Ναού Αγίου Γρηγορίου Παλαμά Θεσσαλονίκης. Το έτος 2007 ίδρυσε τον Χορό Ψαλτών «Θεσσαλονικείς Ύμνωδοί» με τον οποίο έχει συμμετάσχει σε λατρευτικές συνάξεις στο Άγιο Όρος, στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, έχει παρουσιαστεί σε πολλές συναυλίες και έχει ηχογραφήσει μια σειρά ψηφιακών δίσκων.

Ο Παναγιώτης Μανουσάκης γεννήθηκε στη Ρόδο από όπου και κατάγεται. Σπούδασε στο Τμήμα Μαθηματικών του Α.Π.Θ., όπου ολοκλήρωσε τις σπουδές του το 2014. Το 2019 άρχισε σπουδές στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου (European University of Cyprus) στο Τμήμα «Βυζαντινή Μουσική-Ψαλτική Τέχνη» τις οποίες ολοκλήρωσε το 2023. Το 2021 άρχισε μεταπτυχιακές σπουδές στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Α.Π.Θ. με θέμα διπλωματικής «Φώτιος Πα-

παδόπουλος - ένας σημαντικός μουσικός και το έργο του» και σύμβουλο τον αναπλ. καθηγητή Εμ. Γιαννόπουλο με βαθμό «Άριστα» (9.91). Το 2023 ξεκίνησε τον Γ' κύκλο Σπουδών στο Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Χριστιανικού Πολιτισμού στον Τομέα Λατρείας Αρχαιολογίας και Τέχνης, με σύμβουλο τον Επικ. καθηγητή Ι. Λιάκο και θέμα «Ρόδοι μελωργοί Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής περιόδου». Σπούδασε την Βυζαντινή Μουσική από τα Γυμνασιακά του χρόνια κοντά στον Πρωτοψάλτη και Άρχοντα Υμνωδό Μ. τ. Χ. Ε, Εμμανουήλ Θεουλάκη και πήρε το Δίπλωμά του το 2009 σε ηλικία 19 ετών. Είναι κάτοχος πτυχίων Ωδικής, Ειδικού Αρμονίας, Αντίστιξης και Φούγκας. Εργάζεται παράλληλα με τις σπουδές του, ως καθηγητής Μαθηματικών σε Ιδιωτικό Εκπαιδευτήριο της Ρόδου και ως καθηγητής Βυζαντινής και Ευρωπαϊκής Μουσικής στα Ωδεία «Μουσικοί Ορίζοντες» της Αθήνας και το Παράρτημα του Ελληνικού Ωδείου της Ρόδου. Το 2019 του ανατέθηκε το δεξιό αναλόγιο του Μητροπολιτικού Ναού Ρόδου και εκλέχτηκε χοράρχης του Συλλόγου Ιεροψαλτών Ρόδου «Ευάγγελος Μουτάφης». Ακόμα, συμμετείχε ως εκπρόσωπος της Ψαλτικής Τέχνης και της Βυζαντινής Μουσικής της Ρόδου, στο Πρόγραμμα του Ιδρύματός "Chants de Sion".

Georgia Mitraina. 2021 (November)-today PhD student in Byzantine Musicology at the Department of Musical Studies - NKUA (subject of thesis: *The 'repertory of Asma'. A comparative study of the manuscripts Psaltikon and Asmatikon of the 12th and 13th century* - supervisor: Flora Kritikou). 2019-2021 MA in Byzantine Musicology at the Department of Musical Studies - NKUA (subject of thesis: *The tradition of the chants included in the manuscripts Psaltikon and Asmatikon and their evolution in the book of Acolouthiai* - supervisor: Flora Kritikou). 2011-2016 BA in Musicology at the Department of Musical Studies - NKUA. 2019 Byzantine Music Diploma (Trofoneio Conservatory - with honors and first prize). 2015 Piano Diploma (Trofoneio Conservatory - with honors and first prize). 2014 Diploma in Counterpart (Trofoneio Conservatory). 2010 Diploma in Harmony (Trofoneio Conservatory). 2019-2021 Music Educator in primary and secondary Education. 2018-2019 Music Educator (Byzantine Music). 2017 Piano seminar with Erwin Leiter. 2017 Choir conducting seminar with A. Kontogeorgiou. 2010 Music Morphology seminar with N. Kariotis. 2010 Piano seminar with Elli Tsampa. English (Proficiency). French (B2)

H Gordana Blagojević (Γκόρντανα Μπλάγκογιεβιτς) γεννήθηκε στο Βελιγράδι (Σερβία). Είναι πτυχιούχος Εθνολόγος-Ανθρωπολόγος (1999), με Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης (MA, 2002) και Διδακτορικό (PhD, 2007) από

το Τμήμα Εθνολογίας και Ανθρωπολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Βελιγραδίου. Το 2017 υποστήριξε τη δεύτερη διδακτορική διατριβή της στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Διετέλεσε υπότροφος του Κοινοφελούς Ιδρύματος «Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης» (2003/04) και του Ελληνικού Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών (2004/05). Εργάζεται ως ερευνήτρια – Principal Research Fellow – στο Εθνογραφικό Ινστιτούτο της Σερβικής Ακαδημίας Επιστημών και Τεχνών (www.etno-institut.co.rs). Έχει λάβει μέρος με ανακοινώσεις σε πολλά διεθνή επιστημονικά συνέδρια. Έχει δημοσιεύσει έξι βιβλία, έχει πραγματοποιήσει περί τις ενενήντα δημοσιεύσεις σε πολλά επιστημονικά περιοδικά και σε συλλεκτικούς τόμους και έχει συμμετάσχει στην συγγραφή λημμάτων σε εγκυκλοπαιδείες. Επίσης, έχει λάβει μέρος ως ομιλήτρια σε διάφορες διαλέξεις ανθρωπολογικού και μουσικολογικού ενδιαφέροντος. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα σχετίζονται με ερευνητικά προγράμματα που εστιάζουν σε ποικίλες πλευρές της σερβικής πολιτισμικής ταυτότητας, σε ζητήματα που αφορούν τις κοινωνικοπολιτισμικές σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας, τις τελετουργικές και θρησκευτικές πρακτικές, καθώς και την ανθρωπολογία του χορού και της μουσικής.

Ο Εμμανουήλ Ξυνάδας είναι απόφοιτος του Τμήματος Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ. Είναι κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος (2006) με ειδίκευση στη Βυζαντινή Μουσικολογία και Ψαλτική. Το 2013 αναγορεύτηκε δάκτορας του Α.Π.Θ. Είναι κάτοχος Πτυχίου και Διπλώματος Βυζαντινής Μουσικής. Τον Απρίλιο του 2021 εκλέχτηκε Επίκουρος Καθηγητής (επί θητεία) στο γνωστικό αντικείμενο «Ιστορική Βυζαντινή Μουσικολογία», στην Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Βελγίας Ιωαννίνων και από τον Σεπτέμβριο του 2022 υπηρετεί στην Πατριαρχική Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Κρήτης. Το ερευνητικό του πεδίο αναπτύσσεται στην νεότερη ιστορία της Ψαλτικής Τέχνης, στην έρευνα και ανάδειξη στοιχείων των τοπικών ψαλτικών παραδόσεων, καθώς και σε ζητήματα αισθητικής της Ψαλτικής Τέχνης.

Ο Σάββας Πρασιτίτης γεννήθηκε στην ελεύθερη επαρχία Αμμοχώστου από εκτοπισμένους γονείς. Υπηρέτησε για 25 μήνες τη στρατιωτική του θητεία και ακολούθως φοίτησε στο Τμήμα Ιστορίας – Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης από το οποίο αποφοίτησε με κατεύθυνση την Αρχαιολογία. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του παρακολούθησε μαθήματα ελληνικής παλαιογραφίας στο Κέντρο Αγιολογικών Μελετών της Ι.Μ. Αγίας Θεοδώρας Θεσσαλονίκης. Συνάμα παρακολούθησε μαθήματα Ψαλτικής Τέχνης

και είναι πτυχιούχος Βυζαντινής Μουσικής. Παράλληλα συμμετείχε σε ανασκαφές παλαιοχριστιανικής βασιλικής στη γενέτειρά του Σωτήρα Αμμοχώστου, ενώ κατά τα έτη 2011-2016 ήταν επιστημονικός συνεργάτης της Ιεράς Μητροπόλεως Κυρηνείας. Με αυτή την ιδιότητα συμμετείχε σε αποστολές στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και αλλαχού, όπως επίσης και στις εργασίες της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου στο Κολυμπάρι Κρήτης, ενώ παράλληλα διετέλεσε μέλος της Συνοδικής Επιτροπής Μνημείων και Τέχνης και της Συνοδικής Επιτροπής Προσκυνηματικών Περιηγήσεων της Εκκλησίας της Κύπρου. Από το 2019 ίδρυσε μαζί με συνεργάτες το Κυπριακό Ινστιτούτο Επιστημονικών και Ιστορικών Ερευνών, με πιο σημαντικό ολοκληρωμένο έργο τη ψηφιοποίηση και καταλογογράφηση των μουσικών χειρογράφων της Ιεράς Μονής Κύκκου, ως επίσης και άλλων Μονών και Μητροπόλεων στην Κύπρο. Έλαβε τίτλο ειδικευσης (Master) από τη Θεολογική Σχολή του Α.Π.Θ. αφού εκπόνησε διπλωματική εργασία σε σχέση με τα κυπριακά μουσικά χειρόγραφα στο Άγιον Όρος, ενώ τώρα εκπονεί διδακτορική διατριβή στον ίδιο κλάδο. Έχει συγγράψει άρθρα για επιστημονικά περιοδικά, ενώ έχει συμμετάσχει σε συνέδρια και σεμινάρια που αφορούν τους κλάδους της Αρχαιολογίας και της Βυζαντινής Μουσικής. Ερευνητικά του ενδιαφέροντα αποτελούν κυρίως η μεταβυζαντινή αρχαιολογία, η κυπριακή χειρόγραφη ψαλτική παράδοση και τέχνη, οι σχέσεις Κύπρου με άλλες περιοχές υπό το πρίσμα της Ψαλτικής Τέχνης και η εκκλησιαστική Ιστορία της Κύπρου. Μιλά αγγλικά και γερμανικά.

Γεώργιος Σάββας, μουσικολόγος, ιεροψάλτης, αναγνώστης, Διδάκτωρ Μουσικολογίας Πανεπιστημίου του Λονδίνου.

Ο Βασίλειος Σαλτερής γεννήθηκε στην Αθήνα το 1981 και είναι απόφοιτος του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Έθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Η διδακτορική του διατριβή με θέμα «Η παράδοση του μέλους του παλαιού Στιχηραρίου» εκπονήθηκε υπό την επίβλεψη του Άχιλλέως Χαλδαιάκη με την υποστήριξη του Ι.Κ.Υ. και του ιδρύματος «Αλέξανδρος Σ. Ώνάσης» και έγκριθηκε το 2012. Έχει εργασθί ως τεκμηριωτής στο πρόγραμμα ψηφιοποίησης της μουσικής βιβλιοθήκης του Κωνσταντίνου Ψάχου, ενώ στο πλαίσιο του προπτυχιακού προγράμματος σπουδών του Τ.Μ.Σ. έχει διδάξει τὰ μαθήματα Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Μελοποιία, Προθεωρία της Ψαλτικής Τέχνης και Όρθογραφία της Βυζαντινής Παρασημαντικής. Επίσης έχει λάβει μέρος ως εισηγητής σε διεθνή συνέδρια στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Από το 2001 διατελεί μέλος του Χορού Ψαλτών «Οι Μαΐστωρες της Ψαλτικής Τέχνης». Από το 2023 είναι αναπληρωματικό μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Ίδρυ-

ματος Βυζαντινής Μουσικολογίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ὡς ἀπόφοιτος τῆς ΚΓ' ἐκπαιδευτικῆς σειρᾶς τῆς Ἐθνικῆς Σχολῆς Δημόσιας Διοικήσεως καὶ Αὐτοδιοικήσεως ὑπηρετεῖ στὴ Γενικὴ Διεύθυνση Σύγχρονου Πολιτισμοῦ τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ. Διατελεῖ μεταξὺ ἄλλων Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Παρακολούθησης τῆς Προγραμματικῆς Σύμβασης γιὰ τὴν ὑλοποίηση τοῦ ἔργου «Πολιτιστικὴ Συνταγογράφηση ὡς συμπληρωματικὴ ἀγωγή στὴν ψυχικὴ ὑγεία» καὶ ἀναπληρωματικὸ μέλος τῆς ὁμάδας ἀνοικτῆς μεθόδου συντονισμοῦ (ΟΜΚ) μὲ ἀντικείμενο «Πολιτισμὸς καὶ Ὑγεία», ἀποτελούμενης ἀπὸ ἐμπειρογνώμονες τῶν κρατῶν μελῶν τῆς Ε.Ε..

Ἄγγελος Σέφκας. Γεννημένος στὴ Θεσσαλονίκη το 1993, ἀπὸ πολὺ μικρὴ ἡλικία ασχολήθηκε με τὴν Ψαλτικὴ, αποκτώντας σύντομα τὸ ἀντίστοιχο Πτυχίον καὶ Δίπλωμα. Το 2012 εἰσήχθη στὸ Τμῆμα Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, ἐνῶ το 2019 ἔλαβε μεταπτυχιακὸ δίπλωμα σπουδῶν ἀπὸ τὸ Τμῆμα Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ ΑΠΘ με τίτλο ἐργασίας: «Ἡ Ἐκφωνητικὴ Τέχνη καὶ Σημειογραφία στὴν Ψαλτικὴ (9^{ος} - 14^{ος} & 19^{ος} - 20^{ος} αἰ.)». Το προηγούμενο ἔτος (2023) ξεκίνησε τὴν ἐκπόνηση τῆς διατριβῆς του, ὡς υποψήφιος διδάκτορας τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας καὶ Χριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ τοῦ ΑΠΘ, με θέμα τὴν Ανάγνωση καὶ τὴν Ἐκφώνηση ἀγιογραφικῶν καὶ ἄλλων λειτουργικῶν κειμένων ἀπὸ τὸ Βυζάντιο ὡς τις μέρες μας. Παράλληλα, ἐργάζεται ὡς φιλόλογος στὴ δευτεροβάθμια ἰδιωτικὴ ἐκπαίδευση, εἶναι ἀ' ψάλτης στὸν Ι. Ν. Παναγούδας – Γοργοῦπηκούου Θεσσαλονίκης καὶ διδάσκει τὴν Ψαλτικὴ Τέχνη.

Ὁ Εμμανουὴλ Σουργιαδάκης γεννήθηκε στὸ Ηράκλειο το 1960. Διδάχτηκε Ψαλτικὴ ἀπὸ τὸν Πρωτοψάλτη Δημήτριο Νεραντζή. Φοίτησε στὸ Ἑλληνικὸ Ὁδεῖο καὶ εἶναι κάτοχος Πτυχίου καὶ Διπλώματος Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Ὑπηρέτησε ὡς Ἐκπαιδευτικὸς καὶ Διευθυντὴς Σχολείων στὴν Πρωτοβάθμια Ἐκπαίδευση γιὰ 38 χρόνια. Δίδαξε τὴν Ψαλτικὴ σε πλήθος μαθητῶν στὶς Σχολές Βυζαντινῆς Μουσικῆς τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κυδωνίας καὶ Αποκορώνου καὶ τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης, στὸ Ἐθνικὸ Ὁδεῖο Ηρακλείου καὶ στὸ Ὁδεῖο Χανίων «Ἰωάννης Μανιουδάκης» γιὰ 35 χρόνια. Δίδαξε στὴν Ἀνώτατη Ἐκκλησιαστικὴ Ἀκαδημία Ηρακλείου Κρήτης γιὰ 1 ἀκαδημαϊκὸ ἔτος. Διετέλεσε Πρόεδρος τοῦ Σωματείου Ἱεροψαλτῶν Ν. Ηρακλείου «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης». Επιμελήθηκε καὶ παρουσίασε πάνω ἀπὸ 400 ἐκπομπές γιὰ τὴν Ψαλτικὴ Τέχνη στὸν Ῥαδιοφωνικὸ Σταθμὸ τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης. Μελοποίησε καὶ ἐξέδωσε τὸ «Κρητικὸν Δοξαστάριον». Διετέλεσε μέλος τῆς Βυζαντινῆς Δημοτικῆς Χορωδίας Ηρακλείου γιὰ 33 χρόνια, Διευθυντὴς τῆς δε ἀπὸ το 2003 μέχρι το 2019, διαδεχθεὶς τὸν αἰψήμηστο Καθηγητὴ Γεώργιο Ἀμαργιανάκη. Ἐκπόνησε Δι-

δακτορική Διατριβή στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών με θέμα «Η Ψαλτική Τέχνη στην Κωνσταντινούπολη κατά τον 18^ο αιώνα» με επιβλέποντα τον Καθηγητή Αχιλλέα Χαλδαιάκη και ανακηρύχτηκε Διδάκτορας το 2014. Συμμετέχει σε συνέδρια, ημερίδες, επιμορφωτικές δράσεις και εκδηλώσεις μουσικολογικών, εκπαιδευτικών, μορφωτικών, εκκλησιαστικών και φιλανθρωπικών φορέων με εισηγήσεις και ομιλίες. Άρθρα του για τη Μουσική και την Εκπαίδευση έχουν δημοσιευθεί στον Τύπο και σε ειδικές μουσικές εκδόσεις. Μέλη του έχουν συμπεριληφθεί σε εκδοθέντες συλλογικούς Τόμους και εκκλησιαστικές εκδόσεις. Έχει λάβει τιμητικές διακρίσεις από εκπαιδευτικούς και εκκλησιαστικούς φορείς. Ασκεί την Ψαλτική επί του Αναλογίου για 43 χρόνια. Από το 1993 μέχρι σήμερα είναι α' ψάλτης του ι. ναού Μιχαήλ Αρχαγγέλου Ηρακλείου.

Ο Κωνσταντίνος Η. Τσιμπίδας γεννήθηκε στην Αθήνα στις 11 Δεκεμβρίου του 1977. Είναι απόφοιτος του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, πτυχιούχος κλασικής κιθάρας και διπλωματούχος Βυζαντινής Μουσικής. Από το 2001 εργάστηκε ως καθηγητής μουσικής στο ειδικό δημοτικό σχολείο τυφλών Καλλιθέας (ΚΕΑΤ), με καθήκοντα τη διδασκαλία Ευρωπαϊκής και Βυζαντινής Μουσικής και τη διεύθυνση της παιδικής χορωδίας του σχολείου. Από το 2009 έως το 2011 κατείχε θέση μόνιμου εκπαιδευτικού στο μουσικό σχολείο Αγρινίου και με απόσπαση στο Ειδικό δημοτικό σχολείο τυφλών Καλλιθέας και στο 8^ο Γυμνάσιο Καλλιθέας. Από το 2011 διατελεί καθηγητής μουσικής στο Ειδικό Γυμνάσιο Γίλυο. Έχει παρακολουθήσει σεμινάρια και συνέδρια που αφορούν την διδασκαλία της μουσικής, τόσο ως ακροατής όσο και ως ενεργό μέλος (εισηγητής). Είναι πρωτοψάλτης στον ιερό ναό Παναγίας Γρηγορούσσης Μοναστηρακίου. Από το 1996 έως σήμερα εμφανίζεται σε διάφορες μουσικές σκηές ως τραγουδιστής και κιθαρίστας. Έχει συνεργαστεί με σπουδαίους μουσικούς και ερμηνευτές όπως: Μαριάννα Χατζοπούλου, Γιάννη Ζουγανέλη, Αλκίνοο Ιωαννίδη, Μαρίζα Κωχ, Στάθη Κουκουλάρη, Νίκο Φιλιππίδη, Χρήστο Ζώτο, Θεόδωρο Ορφανίδη, Χρήστο Παπαδόπουλο κ.α. Τον Οκτώβριο του 2005 κυκλοφόρησε η πρώτη του δισκογραφική δουλειά με τίτλο «Μη με ξεχάσεις» σε μουσική Γιάννη Δενδρινού και στίχους Σώτιας Τσώτου, που ηχογραφήθηκε στο studio DG Prime. Το 2014, μαζί με άλλους εκπαιδευτικούς, ίδρυσαν το μουσικό συγκρότημα «ΔΑΣΚΑΛΑΪΚΗ ΜΟΥΣΑ». Από τον Μάρτιο του 2017 επιμελείται και παρουσιάζει μαζί με τον Ματθαίο Χριστοδούλου, την ραδιοφωνική εκπομπή «η μουσική είναι μία» στο διαδικτυακό ραδιοφωνικό σταθμό “klimax plus radio”. Από τον Μάρτιο του 2019 είναι μέλος της μεικτής χορωδίας του δήμου Κορυδαλλού και της χορωδίας της Πανελληνίας Ένωσης Εφεσίων. Το Μάιο του 2020 κυκλοφόρησε ψηφιακά από το ogdoo music

group το τραγούδι «χρόνος δίχως φως», το οποίο ερμηνεύει ο ίδιος, σε μουσική του Χρήστου Παπαδόπουλου και στίχους της Αγγελικής Κοτσά. Τον Ιανουάριο του 2022 κυκλοφόρησε από την FM records σε όλες τις ψηφιακές πλατφόρμες το τραγούδι που έχει τίτλο «οι δικές μας νύχτες», το οποίο ερμηνεύει ο ίδιος με τον Λάμπρο Καρελά, σε μουσική του Χρήστου Παπαδόπουλου και στίχους της Αγγελικής Κοτσά. Από τον Οκτώβριο του 2022 είναι καλλιτεχνικός διευθυντής της μεικτής χορωδίας του Φάρου Τυφλών της Ελλάδος. Σχόλια: ολική απώλεια όρασης.

Βίκτωρ Τσόγιας. Γεννήθηκε τὸ 1984 στὴν Πάρο. Σπούδασε πιάνο, Θεωρία Εὐρωπαϊκῆς Μουσικῆς (Ἀρμονία, Ἀντίστιξη) καὶ Βυζαντινὴ Μουσικὴ στὸ Δημοτικὸ Ὡδεῖο Πάρου, στὸ Ἐθνικὸ Ὡδεῖο Ἀθηνῶν, καὶ στὸ Ὡδεῖο Ἀθηνῶν μὲ δασκάλους τὸν πατέρα του, Ἰωάννη, τὸν κ. Παυλάκη Σπυρίδωνα, τὸν μακαριστὸ Ἀγγελόπουλο Λυκοῦργο, τὸν κυρὸ Δραγοῦμη Μᾶρκο, τὸν ἀείμνηστο κυρὸ Μπαλαγεῶργο Δημήτριο, τὸν κ. Κλάψη Σπυρίδωνα, τίς κυρίες Κρητικῶ Φλώρα, Ἀλεξάνδρου Μαρία, Νικάκη-Πέτρου Μάρω, Μουρατίδου Ὅλγα, Δραγατάκη Ἐλένη καὶ Χαρατσῆ Μαρία-Ιουλία. Τὸ 2004 ὀλοκλήρωσε τὸ Πρόγραμμα Μεταπτυχιακῆς Ἐπιμόρφωσης Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ὑπὸ τὸν κ. Κωνσταντίνου Γεώργιο, ἐνῶ τὸ 2014 ἀποφοίτησε ἀπὸ τὸ Τμῆμα Μουσικῶν Σπουδῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ΕΚΠΑ, ὀλοκληρώνοντας τὸ μεταπτυχιακὸ του (2019), ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ κ. Χαλδαιάκη Ἀχιλλέως, διατελὼν ὑποψήφιος διδάκτωρ στὸ ἴδιο Τμῆμα. Τὰ ἐρευνητικὰ του ἐνδιαφέροντα κινοῦνται στὸν χῶρο τῆς Παλαιογραφίας χειρογράφων καὶ τῆς μουσικῆς γενικότερα. Ἔχει ἐργαστεῖ ὡς ἐκπαιδευτικὸς Πρωτοβάθμιας Ἐκπαίδευσης (2006-2011), ἐνῶ συμμετεῖχε μὲ ἀνακοινώσεις σὲ βυζαντινομουσικολογικὰ συνέδρια (Χάλλη Κωνσταντινοπόλεως, Θεσσαλονίκη). Συνεργάστηκε μὲ τὸν εὐπατριδὴ ἱστοριοδίφη φιλόλογο κ. Ἀλιπράντη Νικόλαο, δημοσιεύοντας στὸ ἱστορικὸ καὶ λαογραφικὸ ἐνδιαφέροντος περιοδικὸ «Παριανὰ» ἄρθρα σχετικῆς ὕλης ἕως τῆς ἀναστολῆς τῆς λειτουργίας του (Δεκέμβριος 2023).

Ο Πολύκαρπος Αθ. Τύμπας εἶναι υποψήφιος διδάκτωρ του Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς του ΕΚΠΑ. Ἐκπνεῖ διατριβὴ με τίτλο «Πέτρος Μελωδὸς ὁ Μπερεκέτης: Ἡ αἰσθητικὴ του ἔργου του», ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη του καθηγητῆ Ἀχιλλέως Χαλδαιάκη. Ἔχει σπουδάσει στο ἴδιο Τμῆμα Βυζαντινὴ Μουσικολογία σε προπτυχιακὸ καὶ μεταπτυχιακὸ ἐπίπεδο, ἐνῶ ἔχει ἐργαστεῖ, ὡς φοιτητῆς, δίπλα στους καθηγητὲς του Δημήτριο Μπαλαγεῶργο (†) καὶ Φλώρα Κρητικῶ κατὰ τὴν καταλογογράφηση μουσικῶν κωδίκων στὴν Πατριαρχικὴ Βιβλιοθήκη Ἱεροσολύμων καὶ στὴ βιβλιοθήκη τῆς μονῆς Ἁγίας Αἰκα-

τερίνης του Όρους Σινά. Έχει παράσχει επικουρικό διδακτικό έργο στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών της ΦΔΣ του ΕΚΠΑ ως ακαδημαϊκός υπότροφος, ενώ εργάστηκε ως τεκμηριωτής εγγράφων αγιορειτικών μονών κατά τον καταρτισμό του διαδικτυακού αποθετηρίου Αθωνική Ψηφιακή Κιβωτός. Κατέχει τη θέση του πρωτοψάλτη στον καθεδρικό ναό αγίου Θεράποντος Ζωγράφου και διδάσκει μουσική στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Αποτελεί τακτικό μέλος των ψαλτικών χορών *Οι Μαΐστορες της Ψαλτικής Τέχνης και Τρίκκης Μελωδοί*.

Η **Ευαγγελία Χαλδαιάκη** έχει Πτυχίο στην Τουρκική Γλώσσα, Φιλολογία και Ιστορία από το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (2014), τίτλο Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Λαογραφικές Σπουδές και τον Λαϊκό Πολιτισμό από το ίδιο Ίδρυμα (2017) και το 2022 έλαβε το διδακτορικό της δίπλωμα από το Τμήμα Τουρκικών Σπουδών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών του ΕΚΠΑ, με τη διδακτορική διατριβή «Η δημοτική μουσική στις τουρκόφωνες και ελληνόφωνες μουσικές συλλογές της ύστερης οθωμανικής περιόδου: λαϊκός πολιτισμός και διακοινοτικές σχέσεις». Σήμερα είναι μεταδιδακτορική ερευνήτρια στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, με την έρευνα «Τουρκόφωνη και ελληνόφωνη δημοτική μουσική στις ελληνόφωνες μουσικές συλλογές της ύστερης οθωμανικής περιόδου: μουσικές μεταγραφές, σχολιασμός και σύγχρονες επιτελέσεις τους». Ως ερευνήτρια έχει διεξαγάγει εκτενή ιστορική έρευνα σε αρχεία, παράλληλα δε συμμετέχει σε πολυάριθμα εκπαιδευτικά και ερευνητικά προγράμματα, ενώ είναι και ενεργή μουσικός. Το έργο της σχετίζεται γενικότερα με την ελληνική και τουρκική μουσική, κουλτούρα και λαογραφία. Έχει δίπλωμα Βυζαντινής Μουσικής από το Ορφείο Ωδείο Αθηνών και διδάσκει ελληνική δημοτική μουσική σε χορωδιακό μάθημα στο Κέντρο Ελληνικής Μουσικής «Φοίβος Ανωγειανάκης», ενώ λαμβάνει μέρος σε συναυλίες είτε ως σολίστ είτε με τη χορωδία της «Φοίβος Ανωγειανάκης». Από το 2023 διδάσκει επίσης στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Εθνομουσικολογία και Μουσική Πράξη» του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του ΕΚΠΑ στην ειδίκευση για το παραδοσιακό τραγούδι και στο πλαίσιο του μαθήματος «Ειδικά θέματα Εθνομουσικολογίας και Πολιτισμικής Διαχείρισης της παραδοσιακής μουσικής». Έχει λάβει διάφορες διακρίσεις για το έργο της. Η μεταπτυχιακή διπλωματική της εργασία, «Ο Κ. Α. Ψάχος και η συμβολή του στην καταγραφή και μελέτη ελληνικών δημοτικών τραγουδιών» εκδόθηκε το 2017 ως μονογραφία από τις Εκδόσεις Orpheus και το Ωδείο Αθηνών.

